

ESKİ İRAN'DA (PERSLER, PARTHLAR, SÂSÂNÎLER) VERASET
İDEOLOJİSİ
*SUCCESSION IDEOLOGY (PERSIANS, PARTHIANS, SASSANIDS) IN
ANCIENT IRAN*

Muzaffer DURAN

Dr. Öğr. Üyesi, Süleyman Demirel Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarihi Bölümü
Assist. Prof. Dr., Süleyman Demirel University, Faculty of Science and Letters, Department of History

muzafferduan@sdu.edu.tr
ORCID ID: 0000-0001-8209-1759

OANNES

Uluslararası Eskiçağ Tarihi Araştırmaları Dergisi – International Journal of Ancient History
3/2, Eylül - September 2021 Samsun
E-ISSN: 2667-7059 (Online)
<https://dergipark.org.tr/tr/pub/oannes>

Makale Türü-Article Type : **Araştırma Makalesi - Research Article**
Geliş Tarihi-Received Date : **28.04.2021**
Kabul Tarihi-Accepted Date : **28.06.2021**
Sayfa-Pages : **329 – 357.**

 doi : <http://dx.doi.org/10.33469/oannes.929440>

This article was checked by Viper or **plagium**™

Atıf – Citation: DURAN, Muzaffer, “Eski İran’da (Persler, Parthlar, Sâsânîler) Veraset İdeolojisi”, *OANNES – Uluslararası Eskiçağ Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 3/2, Eylül 2021, ss. 329 – 357.

OANNES

Uluslararası Eskiçağ Tarihi Araştırmaları Dergisi

International Journal of Ancient History

3/2, Eylül - September 2021

329 – 357

Araştırma Makalesi / Research Article

ESKİ İRAN'DA (PERSLER, PARTHLAR, SÂSÂNÎLER) VERASET İDEOLOJİSİ

SUCCESSION IDEOLOGY (PERSIANS, PARTHIANS, SASSANIDS) IN ANCIENT IRAN

Dr. Öğr. Üyesi Muzaffer DURAN

Öz

Eski İran hanedanlıklarında veraset ideolojisi devlet ve hükümdar geleneklerinin temel unsurlarından birini teşkil etmektedir. Eski İran tarihinin yönetsel manada geleneksel yapısı, mahalli krallar tarafından yönetilen hanedanlıkların etrafında şekillenmiştir. Bu hanedanlıklar kendi aralarında yaptıkları mücadeleler sonucunda ya İran'ın hâkimi olmuş ya da İran'ın hâkimiyetini bir başka hanedanlığa devretmiştir. Bu aşamadan sonra iktidarı ele geçiren hanedanlığın giriştiği ilk icraat, kendi hanedanlığının meşruluğunu kanıtlamak için, İran'ın mitolojik ve/veya tarihi kadim hâkimleri ile veraset bağı kurmak olmuştur. Hanedanlar arasında kurulan bu bağlantı, hanedan içindeki veliahtlık kurumunda da kendini göstermektedir. Öyle ki hanedanlar arasındaki meşruiyet mücadelesi, hükümdardan sonra tahta çıkmak isteyen kralın çocukları veya hanedanın diğer üyeleri arasında da yaşanan bir durumdur. Zira Eski İran geleneğine göre bir hükümdar öldükten sonra yerine geçecek kişinin, sefii ile kan bağı taşıması gerekmektedir. Nesebiyet bağının yanında kral adaylarının tahta çıkabilmek için bir dizi niteliklere sahip olması lazımdı. Ayrıca yerine getirmesi gereken sorumlulukları

Abstract

In the ancient Iranian dynasties, the ideology of inheritance constituted one of the basic elements of the state and ruler traditions. The traditional administrative structure of ancient Iranian history was shaped around dynasties ruled by the local kings. These dynasties either became the rulers of Iran or transferred the dominance of Iran to another dynasty as a result of their struggles among themselves. After this stage, the first act of the dynasty that took power was to establish a succession ties with the legendary and / or historical former rulers and dynasties of Iran to prove the legitimacy of their dynasty. This ideology was also used by the Iranian dynasties to prevent the spread of Rome to Anatolia and Mesopotamia. This connection established between the dynasties was also seen in the heirship institution within the dynasty. So that the legitimacy struggle between the dynasties was also among the children of the ruler or other members of the dynasty who wanted to ascend the throne after the death of the king. According to the ancient Iranian tradition, after a ruler died, the successor had to bear blood ties with his predecessor. In addition to the bond of

bulunmaktaydı. Buradan hareketle bu çalışmadaki amaç, Eski İran'da hem hanedanlar hem de hanedan üyeleri arasındaki veraset anlayışını incelemek ve hükümdar olabilmek için sahip olunması gereken nitelikleri örneklerle belirlemeye çalışmaktır. Ayrıca Eski İran'daki veraset anlayışında bir devamlılık olup olmadığı da tespit edilmek istenmektedir. Çalışma Akhaimenid (Persler), Arsak/Eşkânî (Parthlar) ve Sâsânî hanedanlıkları dönemini kapsamaktadır. Yöntemsel olarak araştırma, kronolojik ve veraset ideolojisi bağlamında tematik bir şekilde ilerlemektedir. Çalışmanın sonucunda egemenliği elde eden hanedanlıkların Keyanî ve Akhaimenid mirasına sahip çıktığı, bu ideolojinin bir meşruiyet aracı olarak kullanıldığı anlaşılmıştır. Velihtlık konusunda ise tahtta hak iddia edenlerin amacına ulaşabilmesi için egemen hanedanın bir mensubu olması gerekse de bunun tek başına yeterli olmadığı; bunun yanında İran'daki politik veya dinî figürlerin de veraset mücadelelerinde belirleyici unsurlar olduğu tespit edilmiştir.

lineage, candidates for rulers had to have some qualifications in order to ascend to the throne, and they had responsibilities to fulfill. The aim of this study is to examine the successor ties between both dynasties and members of the dynasty and determine the qualities required to be a king with examples in ancient Iran. In addition, it is wanted to determine whether there is a continuity in the tradition of inheritance in ancient Iran. The study covers the period of the Achaemenid (Persians), Arsacid (Parthians) and Sassanid dynasties. Methodically, the research proceeds chronologically and thematically in the context of the ideology of inheritance. As a result of the study, it was understood that the dynasties that had sovereignty claimed the Keyanî and Achaemenid heritage and that this ideology was used as a legitimacy component. Regarding the crown of the throne, the claimants to the throne need to be a member of the ruling dynasty, but this alone is not enough; In addition, it has been determined that the political or religious figures in Iran are the determining factors in the succession struggles.

Anahtar Kelimeler: Eski İran, Persler, Parthlar, Sâsânîler, Veraset.

Keywords: Ancient Iran, Persians, Parthians, Sasanids, Succession.

Extended Abstract

A number of ideologies constituted the basis of the understanding of the state and sovereign in the history of ancient Iran. Ideology of succession was one of them. The traditional administrative structure of ancient Iran was shaped around some dynasties ruled by many local kings (Shah). These dynasties either became the rulers of Iran or transferred the dominance of Iran to another dynasty as a result of their struggles among themselves. After that, the first act of the dynasty that took power was to establish a succession ties with the ancient rulers of Iran to prove the legitimacy of their dynasty.

Historical sources of Iranian origin indicate that there had been many dominant dynasties in ancient Iran since the earliest times. These were the dynasties of Pishdadid, Keyanid, Arsacid and Sassanid. Besides classical Greek sources mention Med and Achaemenid (Persian) dynasties. At this point the scope of this study is the period of Achaemenid, Arsacid and Sassanid Dynasties. As a matter of fact, these dynasties best reflected the ideology of succession of ancient Iranian history. From this point of view, this study aims to examine the succession of the dynasties in ancient Iran; it aims to discuss

the issue of heirship in the ruling dynasties. In addition, it is tried to determine whether there are elements that had become a tradition in the inheritance ideology in ancient Iran. Main references of the article are ancient Greek-Roman sources, Old Persian king inscriptions, Pahlavi literary texts, and works by Arab historians. Methodically, the research proceeds chronologically and thematically in the light of the aforementioned sources.

As it is understood from the sources, Persians established a lineage ties with a king named Achaemenesh as a member of the Anshan Kingdom mentioned in the king's inscriptions. Greek-Roman sources refer to the Achaemenid lineage of the Persians, as well as the founding king Cyrus, which is related to the Medes from the maternal side. In the Arsacid period, Parthian inscriptions didn't make any statements about their ancestry. Roman sources also indicated that the Parthians were from the Parnii tribe, however their ancestry was unclear, but also refers to Median and Scythian descent. After becoming a powerful state, the Parthians claimed their Achaemenid heritage during their struggle with Rome. Thus, they claimed rights on the Achaemenid lands. Arab historians, on the other hand, reported in their works that the Parthians were descended from a Keyanid king named Ash, hence they were called Ashkanis.

The basis of the lineage and succession ideologies of the Sassanids is the Keyani heritage in Sassanid sources, in the works of Arab historians and in Ferdowsi's Shahnameh. Roman sources contemporary with the Sassanids called them Persians and referred to them as the heirs of the Achaemenids.

After the mentioned dynasties established their dominance in Iran, this time their struggle started to become a ruler after the current king. In this regard, we can say that there was no heirship institution that had definite rules in ancient Iranian history. It is admitted that the ancient Iranian kings were polygamous. However, the spouses could be chosen from their own dynasty or daughters from other noble families or concubines. This situation also increased the number of children.

Therefore, conflicts occurred between the children of the king throughout the ancient Iranian history. Although there is information in ancient sources that the eldest son of the king would be the ruler, this had not always been the case.

Especially in the early periods of the establishment of these dynasties, the heir determined by the rulers became the king. However, there were throne struggles among children in the middle and late periods of the dynasties. In these struggles, the influence of the courties, the nobility and the priests was decisive.

According to ancient Iranian tradition, one who wanted to become a ruler had firstly to be a member of the existing dynasty. There were some exceptional examples of this situation.

However, since non-dynastics could not get the support of the society, the nobility and the priests, even if he became a ruler, he was deposed after a very short time. In addition, the fact that the mother of the candidate for the ruler was from a noble family can be considered as an important advantage for the candidate, especially during the Sassanid period. However, there were examples showing that the maternal lineage did not always enable the candidate to become king. In order for the ruling candidate to ascend the throne, especially during the Parthian and Sassanid period, it was also necessary to get the support of powerful families in Iran such as the Suren dynasty. In addition, the religious affiliation of the ruling candidate was an important consideration for the support of the priests. At this point, those who moved away from Zoroastrianism were less likely to become rulers.

Another point in the ancient Iranian succession ideology was the traditional practices that the successor had to do after the death of the current ruler. According to

this, after the ruler died, the successor had to hold a funeral in accordance with Iranian traditions and bury his predecessor. Then, the coronation was held in a temple in their first capital, just as their founding kings did. Here, the new king crowned and ascended to the throne after performing some traditional rituals. In this respect, it is understood that the organization of coronation in the fire temple in ancient Iran was a continuous tradition.

As a result, it is understood that the legacies of the Keyanid and Achaemenid dynasties were used in the context of legitimacy in the ancient Iranian inheritance ideology. After putting an end to the Medes, the founding king of Persia, Cyrus, stated that he was a member of a family (Achaemenid) that made the eternal kingdom (Anshan Kingdom) and initiated the Persian sovereignty in Iran.

The sources stated that the Parthians and Sassanid were the heirs of the lands of the magnificent Iranian dynasties, based on the Keyanid and Achaemenids. It is understood that this ideology of succession has two adherents. The first state was Rome which spread to Anatolia and Mesopotamia; the other state was other local kingdoms in Iran. The fact that they embraced the Achaemenid heritage in the struggles with Rome was due to the seek for legitimacy in Mesopotamia and Anatolia and the desire to gain psychological superiority over other local kingdoms. At this point, it was understood that especially the Achaemenid heritage was continuing in ancient Iran. In the ancient Iranian dynasties, although heirship was generally passed from father to son, the understanding that the rulership was the common property of the dynasty in the Parthian and Sassanid period is also observed. Although there was no specific rules to become a ruler, it can be said that the status at the court of ruling candidate, his relationship with the nobility and priests, his religious preferences especially in the Sassanid period and personal talents were the factors that helped him to ascend the throne.

Giriş

En erken devirlerden Sâsâniler dönemi de dahil olmak üzere İran tarihi hakkında mitolojik, tarihî, yarı-tarihî bilgiler içeren İran kökenli kaynaklar olan hudâyânâmeler¹ ve şahnâmeler gibi İran halklarının anlatıldığı kaynaklara göre Eski İran'da dört hanedan egemen olmuştur. Bunlar sırasıyla Pişdadiler, Keyaniler, Eşkâniler (Arsaklılar) ve Sâsânilerdir.² Buradan anlaşılmaktadır ki Eski İran tarihi geleneğinde ilk egemen hanedanlık Pişdadilerdir. Doğu İran'da hüküm sürmüş hanedanlık olan ve Pişdadiler dönemine göre daha fazla tarihi öğeler içeren Keyaniler döneminin, İran tarihinde veraset bağlamında önemli bir yere sahip olduğu söylenebilir. Nitekim Eski İran'da hâkim olan bazı egemenler soylarını bu hanedanlığa bağlama gereği duymuştur (bk. aşağıda). Keyanî hükümdarlarından Dârâ'nın, Büyük İskender tarafından mağlup edilen Dârâ (Eski Yunanca Dareios) olduğu da düşünülmektedir.³

Eski İran'ın hudâyânâme ve şahnâme geleneğinde Keyanilerden sonra egemen olan hanedan Eşkâniler, yani Parthlardır (Arsaklılar/Arsakidler). Ancak burada Pers hanedanlığının anılmadığı dikkat çekmektedir. Halbuki Asur, Babil, Yunan ve Pers yazılı kaynaklarında adı geçen ve İran tarihinde son derece önemli bir yeri olan Persler, Parthlardan çok daha önce İran'a egemen olmuştur.

¹ Yıldırım, 2016: 113-115.

² Yarshater, 2012: parag. 5-8.

³ Yıldırım, 2012: 119-120.

Eski İran'da Hâkimiyetin Kaynağı Olarak Nesebiyet ve Veraset

Pers hükümdarları soy olarak kendilerini Akhaimeniş (Ahameniş, Akameniş) adında bir hükümdara bağlamaktadır. Bu nesebiyet en bariz haliyle Pers kral yazıtlarında görülmektedir. Pers Devleti'nin kurucusu II. Kyros, Pasargad sarayının duvarlarındaki yazıtlarda (CMA, b) kendini tanıtırken *adam\kuruş\xşâyathiya\haxâmanişiya=Ben, kral Kyros, bir Akhaimenid* demektedir.⁴ Kyros Silindiri'nde de Büyük Kyros'un atalarına yaptığı atıfları görmek mümkündür: “*Ben, Kyros, dünyanın kralı, büyük kral, güçlü kral, Babil'in kralı, Sümer ve Akad'ın kralı, (dünyanın) dört bir yanının kralı, Anşan kralı büyük kral Kambyses'in oğlu, Anşan kralı büyük kral Kyros'un torunu, Anşan kralı büyük kral Teispes'in soyundan, ebedi kraliyet ailesinin bir ferdi.*”⁵ Kyros Silindiri'nden anlaşıldığına göre Büyük Kyros'un mensubu olduğu hanedanlık, Anşan bölgesinde “*Anşan Kralı*” unvanıyla hüküm sürmekteydi.⁶ Büyük Kyros, MÖ 550'lerde Medleri Ekbatana'da (Hemedan) mağlup edip İran hâkimiyetini ele geçirmişti.⁷ Büyük Kyros bundan sonra Lydia ve Babil devletlerini de sınırlarına dâhil etti.⁸ Babil'in ele geçirilmesinden sonra kaydedilen Kyros Silindiri'ndeki ifadelerde her ne kadar Akhaimeniş adına rastlanmasa da, Eski İran'daki hanedanlık bağlarının önemi ortaya konmaktadır. Zira burada Kyros, ailesinin ezelden beri kraliyet kanı taşıdığına, kendisinin de bu ailenin bir üyesi olarak hükümdarlığı devam ettirdiğine işaret etmektedir. Sümer, Akad ve Babil'in kralı olduğunu ifade etmesi ise Büyük Kyros'un, kendisinden önce Mezopotamya'da hüküm süren kadim devletlerin geleneğine de sahip çıktığının ve onların mirasçısı olduğunun açık bir ifadesidir.⁹

Pers yazıtlarında Perslerin, Medlerle ya da Medlerin kurucusu Deiokes ile bir bağlantısı görülmemektedir. Bunun yanında Perslerin Akhaimenid soyuna atıf yapan Eski Yunan (Hellen) kaynakları¹⁰ Kyros'un anne tarafından Medlerle akrabalık ilişkisi olduğundan bahsetmektedir. Herodotos'a göre Kyros'un annesi Med kralı Astyages'in kızı Mandane'dir. Med kralı, kızını Kambyses adında, soylu bir Pers ile evlendirmiş ve Kyros da bu evlilikten olmuştur. Astyages, görmüş olduğu bir rüya üzerine Kyros'u öldürtmek istemiş fakat başarılı olamamıştır.¹¹ Bazı Eski Yunan kaynakları ise, Herodotos'un aksine Kyros'un Medler ile olan akrabalık ilişkisini doğrulamamaktadır. Ktesias'a göre Kyros'un Med kralı Astyages ile bağlantısı yoktur.¹² Şamlı Nikolaos, Kyros'un Mardos soyundan olduğunu söylemektedir. Ona göre Kyros'un babası olarak anılan Atradates bir hırsız, annesi Argoste ise bir keçi çobanıdır. Kyros, Med sarayına hizmetli olarak girmiş, işini iyi yaptığı için kralın sakisi Artembares tarafından evlat edinilmiş ve daha sonra kralın sakisi olmuştur.¹³ Her iki

⁴ Kent, 1950: 116.

⁵ Brosius, 2006b: 11 (Kyros Silindiri § 20-22).

⁶ Brosius, 2006b: 11-12.

⁷ Glasner, 2004: 235; Brosius, 2006b: 8 (ABC 7, II. 1-4).

⁸ Hdt. I. 84-86, 188-192.

⁹ Casabonne, 2012: 187.

¹⁰ Hdt. III.75, VII.11.

¹¹ Hdt. I.107-130.

¹² FGrHist III C 688 F9 (1) = Phot. *Bib.* 72 p. 36a9-37a25 'Ktesias'; Phot. *Bib.* 36a9-14.

¹³ FGrHist II A 90 F66 (3-7) 'Nikolaos' = Const. *Proph. de Insid.* p. 23. 23.

anlatının geri kalanında Kyros'un, efendisi olan Med kralına isyan ettiği ve Persleri üstün kıldığı ifade edilmektedir. Kyros'un hükümdar olana kadar başından geçen olayların anlatıldığı bu hayat hikâyesinde işlenen süreç Eski İran'da daha sonraki egemen hanedanlıkların kuruluş sürecinde de benzer şekilde işlenmiştir.¹⁴

Pers krallarının Akhaimenid bağlantısı Kyros sonrası Pers yazıtlarında da belirtilmektedir. Ancak burada farklı bir durumla karşılaşmaktayız. Büyük Kyros'un oğlu II. Kambyses'in ölümü üzerine Kambyses'in kardeşi (dolayısıyla Büyük Kyros'un oğlu) olduğunu iddia eden Bardiya, Pers tahtına geçmişti.¹⁵ Ancak Dareios, onun Kyros'un oğlu Bardiya olmadığını, Gaumata adında Med kökenli bir mag/magos (din adamı) olduğunu iddia ederek yanına aldığı İranlı altı soylu ile birlikte bir darbe yaparak Pers tahtını ve tacını ele geçirdi.¹⁶ Dareios kral olduktan sonra bir dizi evlilik gerçekleştirdi. Darbe yaptığı İranlı soylulardan Gobryas ve Otanes'in kızları¹⁷, Perslerin kurucusu II. Kyros'un kızları¹⁸ (Attosa ve Artystone), II. Kambyses'in eşi¹⁹ (Phaidyme), Bardiya'nın kızı (Parmys) ve eşi²⁰ (Phaidyme) ile evlendi. M. Brosius, Dareios'un buradaki amacının, selefleri olan kralların çocukları Büyük Kyros'un soyundan oldukları için onların tahtta hak talep etmelerini engellemek olabileceğini düşünmektedir. M. Brosius, bu durumun Dareios'un tahtın yasal mirasçısı ve Büyük Kyros'un ailesinden olmadığı şüphesini arttırdığını, onun bir "yabancı" olarak İran tahtını ele geçirdiğini ve evlilik politikası ile krallığını meşrulaştırma ihtiyacını yansıttığını ifade etmektedir.²¹ Anlaşıldığına göre II. Kambyses öldüğünde vârisi olabilecek bir çocuğu bulunmamaktaydı. Bardiya'nın da vârisi olmadığı bilindiğinden ilk Pers hanedanlığının soyu pratikte son ermiştir. Büyük Kyros'un soyu yalnızca Dareios'un eş olarak aldığı Attosa, Artystone ve Parmys adlı kadınlar üzerinden devam etmiştir. Ancak Dareios, ilk Pers krallarının soyu olan Akhaimenidleri sona erdirmek yerine, Akhaimenid ideolojisini desteklemeyi tercih etmiştir.²² Bu ideolojiyi yazıtlarında da kullanmıştır. Halefleri de bu ideolojiyi devam ettirmiştir. Nitekim Dareios, "sahte" Bardiya'nın Kambyses'i krallıktan mahrum bıraktığını söyleyerek, krallığın her zaman kendisinin de bir üyesi olduğu "Akhaimenid" hanedanlığına ait olduğu propagandasını yapmıştır.²³ Tıpkı Kyros'un yazıtlarındaki soy bağı formülü ve Kyros'un hanedanlık ideolojisine benzer şekilde, Dareios da kendi yazıtında ailesinin ezelden beri kraliyet kanına sahip olduğunu bildirmektedir:

"Ben Dareios, büyük kral, krallar kralı, Persia'nın kralı, ülkelerin kralı, Hystaspes'in oğlu, Arsames'in torunu, Akhaimenid. Benim babam

¹⁴ Frye, 1964: 42-44, 45-47, 53-54.

¹⁵ Hdt. III.30, 61-65; Kent, 1950: 119-120 (DB. i. § 10-11); Memiş, 2018: 37.

¹⁶ Kent, 1950: 120 (DB. i. § 11-14); Hdt. III.68-79; Memiş, 2018: 37-38. Herodotos'ta (III.30) Kambyses'in Bardiya'yı (Smerdis) daha önce öldürdüğü ifade edilir.

¹⁷ Hdt. III. 88, VII.2.

¹⁸ Hdt. III.88.

¹⁹ Herodotos (III.88) Kyros'un kızı Attosa'nın önce kardeşi Kambyses'in, daha sonra Mag'ın (Bardiya) karısı; Otanes'in kızı Phaidyme'nin II. Kambyses ve daha sonra Bardiya'nın eşi olduğunu söylemektedir (Hdt. III.68-69).

²⁰ Hdt. III.88.

²¹ Brosius, 1998: 60-61.

²² Brosius, 1998: 62, 63.

²³ Kent, 1950: 120 (DB. i. § 12).

Hystaspes, Hystaspes'in babası Arsames, Arsames'in babası Ariaramnes, Ariramnes'in babası Teispes, Teispes'in babası Akhaimenes idi. Bu nedenle bize Akhaimenidler denmektedir; eskiden beri soyluyuz; eskiden beri hanedanlığımız kraliyet ailesindedir."²⁴

Burada bahsedilenlerden anlaşılabilir ki I. Dareios, kurucu Kral II. Kyros'un çocuklarından değildir. Zira kitabesinde de babasının Hystaspes, dedesinin adının Arsames, Arsames'in babasının Ariaramnes²⁵ olduğunu söylemektedir. Ancak yönetimi ele geçirdikten sonra muhtemelen halkın ve Pers soylularının tepkisini çekmemek veya onayını almak için soyluların kızları ile evlendiği gibi kendi soyunun da tıpkı Büyük Kyros gibi "ebedi kraliyet ailesinden" Akhaimenidlere dayandığı propagandasını yapmıştır. Nitekim Eski İran tarihinde soyluların etkili figürler olduğu Dareios'un tahtı ele geçirme hareketinden ve soyluların kızları ile evlenme hadiselerinden anlaşılmaktadır. Soyluların bu etkisi Parth ve Sâsânî döneminde (bk. aşağıda) artarak devam etmiştir.

Perslerin yıkılışının ardından İran'da Makedonya hâkimiyeti başlamıştır. Büyük İskender'den sonraki dönemde İran'da feodal bir yapı oluşmuştur. Nitekim Karnâme-i Ardeşîr-i Bâbekân adlı eserin ilk kısmında İskender'in ölümünden sonra İran'da iki yüz kırk kral (Şah) bulunduğu bahsedilir.²⁶ Arap tarihçiler bu mahalli krallıklara *Mülûk-u Tavâif* adını vermiştir. Parth devletini kuran Arsaklıların (Eşkânîler) da bunlardan biri olduğu ifade edilmektedir.²⁷ Mesudî, *Mülûk-u Tavâif*'in Fars, Nebati ve Araplardan oluşan yüz kadar hükümdar olduklarını, Asur memleketinden İran'ın en uzak bölgelerine kadar yayılmış halde bulduklarını ve bunlar içinde en önemlisinin devletlerinin devamlılığı bakımından Eşkânîler olduğunu söylemektedir.²⁸ Taberî, Büyük İskender'den sonra İran'ın idaresinin Fars olmayanların eline geçtiğini bildirir. Burada Eşkânîleri kast eder. Doksan hükümdarın çeşitli yerlerde hâkim olduğunu ifade eden Taberî, *Mülûk-u Tavâif* denen bu derebeylerinin kendilerinden olan Eşkânîlere saygı duyduğundan bahseder.²⁹ Taberî, *Tarih-i Taberî*'de ise *Tavâif-i Mülûk*'un hepsinin Eşkânîlere tâbi olmadığını ifade etmektedir.³⁰

Makedonya (Seleukos) hâkimiyeti sırasında I. Antiokhos (MÖ 281-261) Parth satraplığında satrap olarak Andragoras adında birini atamıştır. Daha sonra Androgoras isyan ederek bağımsızlığını ilan etmiştir.³¹ Bu sırada Parth bölgesinde yeni bir güç ortaya çıkmıştı (MÖ 247). Arsakes adında biri Parthia'da

²⁴ Kent, 1950: 119 (DB i. § 1-3).

²⁵ Burada kurucu kral II. Kyros'un adına atıf yapılmamaktadır. Herzfeld (1930/31: 117-122: Herzfeld'den aktaran Shahbazi, 2011: parag. 2) Hemedan'dan bir tablet (AmH §1-3) üzerinde Kyros ile çağdaş olan Ariaramnes adında bir kralın, soyunu Akhaimeniş'e bağladığını gösteren bir yazıt olduğunu ifade etmektedir. Ancak Shahbazi (2011: parag. 2) bu yazıtın muhtemelen geç Akhaimenid hükümdarlarından biri tarafından atalarını onurlandırmak için sonradan yazdırıldığını söylemektedir.

²⁶ *Karnâme-i Ardeşîr-i Bâbekân* I.1-2 (D. D. P. Sanjana, 1896'dan)

²⁷ Mesudî, 2011: 206.

²⁸ Mesudî, 2018: 77.

²⁹ Taberî, 2019: 502-503.

³⁰ Taberî, 1973: 132.

³¹ Curtis, 2007: 7.

belli bir güce ulaştınca karmaşa ortamından da istifade edip Parthia'da kontrolü ele geçirdi.³²

Arsaklıların soy bağı hakkındaki kaynaklar Akhaimenidlere nazaran oldukça kısırdır. Parth yazıtları, Parthların kurucusu Arsakes ve bağı bulunduğu hanedanlık hakkında bilgi vermemektedir. Parth yazıtlarında Akhaimenid krallarının soy bağlarını formülize ettiği gibi belirli bir şema halinde bir sıralama bulunmamaktadır. Eski Yunan ve Roma yazarları ise Parthların kuruluş döneminden ziyade orta ve geç dönemleri hakkında daha fazla bilgi vermektedir. Iustinus, Parthların kökeni ve tarihi hakkında bilgi verirken, onların İskitler tarafından sürüldüğünü, kökenlerinin belirsiz olduğunu, dillerinin ise İskit-Med karışımı bir dil olduğunu söylemektedir.³³ Strabon, Arsakes'in Parnii (Aparni) adlı bir kavimden olduğunu ifade etmektedir. Ona göre Arsakes, Seleukoslara isyan ederek Baktria'dan kaçan bir Baktrialıdır.³⁴

Arsaklıların soy bağı hakkındaki bilgiler İslamiyet sonrası Arap tarihçilerin eserleriyle artmış ve çeşitlenmiştir. Bu kaynaklarda Arsaklı hanedanlığı Eşkânî adı altında anılmaktadır ve soyları Keyanilere bağlanmaktadır. Mesudî, Eşkânîlerin soyunun Keykavûs'a (Eşkan As el-Cebber, Sivayuş b. Keykavûs) dayandığını rivayet etmektedir.³⁵ Birûnî, Fars hükümdarlarının soylarından bahsederken ilk Eşkânî hükümdarının adının Eşk olduğunu, Eşk'in soyunun da Keyanilerden Dârâ'ya bağlandığını söylemektedir.³⁶ Taberî, Târihu'l-Umem ve'l Mülûk'te Eşkânîlerin nesebinin Behmen oğlu Dârâ oğlu Eşk'e dayandığını ifade eder.³⁷ Tarih-i Taberî'de ise Tavaifî Mülûk'ten olan Eşk'in soyu Dârâ'ya bağlanır ve bundan dolayı onlara Eşkânî dendiği anlatılmaktadır.³⁸ Firdevsî'nin Şahnâme'sine göre de Parthlar, Keyanilerden Areş'e dayanmaktadır.³⁹

Parthlarla ilgili bilgi veren kaynaklar, Parthların Akhaimenid vârisliği ideolojisi güttüğünü göstermektedir. Öncelikle bu durumu Parthların kuruluş hikâyesinde dolaylı yoldan görmek mümkündür. Seleukos hâkimiyetinde yaşayan Parthların kuruluş hikâyesi, Pers kralı I. Dareios'un hikâyesine benzemektedir. Buna göre Parthların kurucusu Arsakes'in Tiridates adında bir kardeşi bulunmaktadır. İki kardeş, beş kişi ile birlikte Seleukos'un Parthia satrapını öldürür. Sonra Makedonları kovup kendi egemenliklerini kurarlar.⁴⁰ Arsakes ile Tiridates'in toplam yedi kişi ile birlikte Seleukos satrapı Andragoras'a bir darbe yaparak egemenliği ele geçirdiğini ifade etmesini Wiesehöfer, Pers döneminde I. Dareios'un Bardiya'yı kendisi ile beraber yedi

³² Strab. XI.9.2-3.

³³ Iust. 41.1.1-9, 2.1-6.

³⁴ Strab. XI.9.2-3.

³⁵ Mesudî, 2018: 77.

³⁶ Birûnî, 2011: 156-158.

³⁷ Taberî, 2019: 501.

³⁸ Taberî, 1973: 81.

³⁹ Lerner (2017: 9), Parth sikkelerinin arka yüzünde tasvir edilen okçu figürünün, Avesta ve Eski İran edebiyatındaki "okçu Areş" ile özdeşleştirilebileceğini düşünür. N. Yıldırım, Şahnâme'de bahsedilen Keykûbad oğlu Areş'in, okçu Areş ile ilgisi olmadığını ifade etmektedir (Yıldırım, 2008: 67). N. Yıldırım'a göre Areş ismi "Erşek'in bir türevidir olmalı. Eşk de bu sözcükten türemiştir." (Firdevsî, 2020: 457, çn. 6).

⁴⁰ Synk. 343.

soylu Persli ile birlik olarak tahttan indirmesi hadisesine benzetmektedir. Wiesehöfer'e göre burada "devlet darbesine 'ulusal' İran görünümü vermek amaçlanmaktadır."⁴¹ Bu durum ayrıca egemenliği elinde bulunduran hanedanlığın dışındaki diğer hanedanlıkların İran'daki güç ve nüfuzunu göstermesi bakımından da dikkate değerdir.⁴² Nitekim -aşağıda da belirtildiği üzere- Eski İran'da soylular Parth ve Sâsânî döneminde mevcut kralın tahtta kalmasına veya kral olmaya aday olan vârisin amaçlarına ulaşmasında olumlu veya olumsuz rol oynamaktaydı. Böylece I. Dareios ve Parth kralı Arsakes'in tahtı ele geçirme hikâyesi, miras konusunda iki hanedan arasında dolaylı yoldan bir bağ kurulmaya çalışıldığını düşünmemizi sağlamaktadır. Bunun yanında antik kaynaklarda Parthların Akhaimenid mirasına sahip çıktığına dair doğrudan kanıtlar da bulmak mümkündür. Arrianos'un Parthika'sında Parthların kurucusu Arsakes'in ve kardeşi Tiridates'in soyu Akhaimenidlerden Artakserkses ile bağdaştırılır.⁴³ Synkellos, Arsakes'in Makedonları kovmasıyla Pers krallığının Parthlara geçtiğini ve bu tarihten itibaren Pers krallarına artık Arsaklılar dendiğini bildirmektedir.⁴⁴ Ktesias ve Plutarkhos da Arsakes adının aslında Pers kralı II. Dareios ve eşi Parysatis'in oğlunun adı (Arsakes, Arsikas) olduğunu; kral olduktan sonra adının Artakserkses (II) olarak değiştiğini ifade etmektedir.⁴⁵ MÖ 92 yılına tarihlendirilen ve Parth hükümdarlarının defin yeri olan Nisa'dan ele geçirilmiş bir ostraka üzerinde yazan *Artakşahrakan* sözü de Akhaimenid mirasına dair bir gösterge olabilir. Wiesehöfer bu ifadelerden hareketle, Parthların Akhaimenidleri ataları olarak gördüğünü söylemektedir.⁴⁶ Romalı yazar Tacitus da Tiberius döneminde Parth hükümdarı II. Artabanos'un, Perslerin ve daha sonra Makedonların eski sınırlarından bahsederek tehditkâr ifadelerle önce Pers hükümdarı Büyük Kyros, sonra Büyük İskender'in sahip olduğu toprakları tekrar ele geçirmeyi düşündüğünü bildirmektedir.⁴⁷ Ancak Parthların Akhaimenid mirası ideolojisinin erken dönemlerde değil, sonraki süreçte ortaya çıktığı düşünülmektedir. Frye, Parthların kendilerini Akhaimenidlere dayandırma iddiasının, Parth hükümdarlarının İran'daki diğer güçlü ve soylu hanedanlar karşısındaki konumunu desteklemek için geç dönemlerde oluşan yeni bir Parth politikası olduğunu söylemektedir.⁴⁸

⁴¹ Wiesehöfer, 2003: 194. Benzer olay Pontos hanedanlığının kurucusu I. Mithridates'in devlet kurma hadiselerinde de geçmektedir. Appianos, öncelikle Mithridates'in Pers kraliyet ailesinden olduğunu söyler. Burada Antigonos'un bir rüya görmesi üzerine Mithridates'i öldürmek amacıyla tutuklattığı, Mithridates'in ise altı atlı ile birlikte kaçarak Kappadokia bölgesinde kendisine katılanlarla birlikte güçlenerek Kappadokia ve Pontos Euksenios boyunca ülkeleri ele geçirdiği ifade edilir (App. *Mithr.* 2.9). Pers kralı I. Dareios'un ve Parthların kurucusu Arsakes'in iktidar mücadelesindeki benzer hikâyeyi burada da görmekteyiz. Buradaki durum coğrafi olarak İran'ın dışına çıksa da burada Mithridates'in soyunun Perslere dayandırılması dikkat çekmektedir.

⁴² Frye, 1964: 43. dipnot 2.

⁴³ Synk. 343.

⁴⁴ Synk. 440. Ayrıca bk. Agath. II.27.7.

⁴⁵ FGrHist III C 688 F15 (55) =Phot. *Bib.* 72 p. 41b 38-43b2 'Ktesias'; FGrHist III C 688 F16 (57) =Phot. *Bib.* 72 p. 43b3-44a19 'Ktesias'; Phot. *Bib.* 72. 42b3-8, 43b6; Plut. *Artaks.* II.2.

⁴⁶ Wiesehöfer, 2003: 195.

⁴⁷ Tacitus, *Annals*, VI.31.

⁴⁸ Frye, 1964: 43. Dabrowa (1020: 130) Parthlar ile Akhaimenidler arasında yaratılan soy bağının Parthların emperyal gücünün temelini oluşturduğunu, Parthların bilinçli

Sâsâniler dönemine gelindiğinde Pehlevicenin gelişmesi ve İran ulusal tarihini anlatan yazılı kaynakların artmasıyla hem Sâsâniler ve Sâsânilerin nesebi hakkında hem de Sâsânî öncesi İran hanedanlıkları ile ilgili malumatlar artış göstermektedir. Bilindiği üzere Sâsânilerin kurucu kralı I. Ardeşir'dir (Erdeşir). Ardeşir, Parth kralı IV. Artabanos'u (Ardavan/Erdevan) mağlup ederek İran'da hâkimiyeti ele geçirmişti. Karnâme-i Ardeşir'de, Ardeşir'in Parth kralı IV. Artabanos'un kızı ile evlendiği ve Parth mülküne sahip olduğu ifade edilmektedir.⁴⁹

Sâsânî yazıtlarında Ardeşir'in babasının adı Pâpag (Bâbek) olarak anılmaktadır.⁵⁰ I. Ardeşir'in veziri din adamı (hirbedan-ı hirbed) Tenser'in kaleme aldığı Tensernâme'de Ardeşir'in babasının Pâpag (Bâbek), Pâpag'ın babasının ise Sâsân olduğu vurgulanır.⁵¹ Karnâme-i Ardeşir'de ise Ardeşir'in babası Sâsân, dedesi Pâpag'dır. Pâpag, İstahr kentinde büyük Parth kralına bağlı mahalli beylerden biriydi. Söz konusu kaynakta Sâsân, Pâpag'ın iş verdiği bir çoban olarak karşımıza çıkmaktadır. Ancak burada Sâsân'ın soyunun Keyanilerden Dârâ oğlu Dârâ'dan geldiği de bildirilmektedir. Aynı kaynakta Pâpag'ın üç gece Sâsân ile ilgili rüyalar gördüğü anlatılmaktadır. Bu anlatıya göre birinci gece bir güneşin Sâsân'ın başında parladığını; ikinci gece Sâsân'ın süslü bir filin üzerinde oturduğunu; üçüncü gece kutsal ateşlerin Sâsân'ın evinde yandığını görmüştür. Rüya yorumcuları bu rüyaları, Sâsân'ın hükümdar olacağına ve onun soyundan birinin dünyanın egemenliğini elde edeceğine yorumlamıştır. Bunun üzerine Pâpag, kızını Sâsân ile evlendirmiştir. Ardeşir de bu evlilikten olmuştur.⁵² Söz konusu rüya hadisesi, yukarıda bahsedilen Med kralı Astyages'in Kyros'u öldürmek istemesine neden olan -ve ayrıca Pers kökenli olduğu iddia edilen Pontos kralı Mithridatis ile ilgili olan- rüya hikâyesini hatırlatmaktadır.

Kaynaklar Sâsânilerin soyunun Keyaniler ve Akhaimenidlere dayandığını, böylece Keyanî ve Akhaimenidlerin vârisi oldukları ideolojisini yansıtmaktadır. Karnâme-i Ardeşir'de, Ardeşir'in Keyanî *farr*'ına sahip olduğundan bahsedilir.⁵³ Şahnâme'de de Sâsân'ın ataları Keyanilere dayandırılmaktadır.⁵⁴ Ancak bunun yanında Sâsâniler ile Büyük İskender'e mağlup olan son Akhaimenid kralı Darâ (Dareios) arasında da bir ilişki kurulmaktadır. Burada Darâ'nın, Sâsân adında bir oğlu olduğu, babasının ölümü üzerine İranlıların yeniden hükümdar olması için kaçarak kurtulduğu ve Hindistan'a gittiği, Sâsânileri kuracak olan Ardeşir'in soyunun da buraya dayandığı anlatılmaktadır.⁵⁵

bir şekilde tasarladığı bu ideolojiyi güçlendirmek için Akhaimenid krallarının kullandığı gibi "Krallar Kralı" unvanını aldıklarını ifade etmektedir.

⁴⁹ *Karnâme-i Ardeşir-i Bâbekân* IV.16.

⁵⁰ Sprengling, 1950: 14 (SKZ I).

⁵¹ *Tensernâme*, 4. (Boyce, 1968: 29'dan).

⁵² *Karnâme-i Ardeşir-i Bâbekân*, I.3-18. Bu olay Firdevsî'nin Şahnâme'sinde de (2020: 459-461. Beyit: 33420-33465) anlatılmaktadır.

⁵³ *Karnâme-i Ardeşir-i Bâbekân*, IV.15.

⁵⁴ Firdevsî, 2020: 460 (beyit 33455-33459).

⁵⁵ Firdevsî, 2020: 460 (beyit 33420-33465); Olbrycht, 2016: 31. Arap tarihçiler Parthların, Sâsânilerin gözünde bir gasıp olduğunu, Sâsân'ın oğullarına Eşkânileri ortadan kaldırmalarına dair bir vasiyet bıraktığını ifade eder (Taberî, 1973: 191, 198). Kaynaklar Ardeşir'in Akhaimenidlerin vârisi gibi davrandığını göstermektedir

Arap tarihçileri Sâsânîlerin soyuna diğer İran hanedanlıklarına nazaran daha fazla ilgi duymuştur. Arap kaynaklarında Sâsânîler, Karnâme-i Ardeşir'deki gibi Keyanîlere bağlanmaktadır. Mesudî'ye göre, Sâsânîlerin kurucusu Ardeşir'in soyu, Bâbek oğlu Sâsân oğlu Bâbek'ten gelmektedir. Bu ailenin nesebi de Key Lührasif oğlu Key Büstasif oğlu İsfendiyar oğlu Behmen'dir.⁵⁶ Dineverî, Fars hükümdarlarının atası olarak Behmen oğlu Sâsân'ı işaret eder ve Sâsânîlerin adını buradan aldığını söyler.⁵⁷ Ardeşir'in soyunu da Sâsân oğlu Bâbek'e dayandırır.⁵⁸ Taberî, Târihu'l-Umem ve'l Mülûk'te Ardeşir'in, Sâsân oğlu Pâpag'ın oğlu olduğunu ifade eder. Soyunu da Behram'a bağlar.⁵⁹ Tarih-i Taberî'de ise Ardeşir'in nesebi şu şekilde verilir. "Ardeşir b. Bâbek b. Sâsân b. Mühr b. Sâsân b. Sâsân b. Behmen."⁶⁰

Şahnâme geleneğinin dışında Sâsânîlerin Akhaimenidlerle kurulan veraset bağına Roma kaynaklarında da görmekteyiz. Bazı Roma kaynakları Ardeşir'i Pers kralı olarak görmekte ve adını Artakserkses olarak vermektedir. Herodianus, İran'da Büyük Kral olan Parth hükümdarı IV. Artabanos'u mağlup edip öldüren Ardeşir'i Pers kralı Artakserkses olarak tanımlamaktadır. Herodianus, Ardeşir'in eski Pers mirasına da sahip çıktığını ifade etmektedir. Burada Ardeşir'in, Dicle'yi geçerek Roma sınırlarına girdiği, Mezopotamya'yı ele geçirdiği ve Ege Denizi ile Marmara vasıtasıyla Avrupa'dan ayrılan, Ionia ve Karia dahil olmak üzere Asya (Küçük Asya) topraklarının Akhaimenidlerden miras yoluyla kendisine kaldığı iddiası anlatılmaktadır.⁶¹ Aynı şekilde Synkellos'ta Ardeşir, Parth kralı IV Artabanos'u öldüren ve bir kez daha Perslerin egemenliğini sağlayan Artakserkses adıyla anılmaktadır.⁶² A. Marcellinus'un, Res Gestae'sinde (İcraatlar / Roma Tarihi) de benzer ifadeler bulunur. Marcellinus her şeyden önce Sâsânîler için Persler ifadesini kullanır. II. Konstantius ile II. Şapur (Şahpûr/Şâbûr) arasındaki barış görüşmeleri sırasında, Şapur, atalarının topraklarının Strymon nehrinden Makedonya sınırlarına kadar uzandığını söyleyerek açıkça Akhaimenidleri ataları olarak görmektedir. Aynı metinde Şapur'un Armenia ve Mezopotamya ile birlikte eski Akhaimenid mirasına sahip çıktığı ve Roma'dan bu toprakları talep ettiği anlatılır.⁶³

(Zerrinküb - Zerrinküb, 2019: 34). Olbyrcht ise (2016: 32) Sâsân'ın esasen bir Parthlı ve muhtemelen Arsaklı ailesinden olduğunu ileri sürer. Ona göre Sâsân, Afganistan ve Hindistan'ın kuzeybatı bölgelerinde hüküm süren Hint-Parth hanedanlığını yöneten Arsaklı veya Gondopharidlerin bir üyesidir.

⁵⁶ Mesudî, 2018: 79.

⁵⁷ Dineverî, 2017: 80.

⁵⁸ Dineverî, 2017: 95.

⁵⁹ Taberî, 2019: 571.

⁶⁰ Taberî, 1973: 191.

⁶¹ Herodian. VI.II. 1-7; Agathias'ta da Ardeşir'in bir Pers olduğu, Parth imparatorluğuna son verip Pers imparatorluğunu yeniden inşa ettiği ifade edilir (Agath. II.26.2). Ardeşir (rthştr, = Artakshatr = Artakserkses) adı da Eski Farsça'daki Akhaimenid hükümdarı Artakserkses isminin Pehlevice formudur. Pehlevi kelimesi ise Akhaimenid yazıtlarında geçen "Parthava", yani Parthialı anlamına gelmektedir (Yücel, 2013: 24; Daryae, 2009: 2).

⁶² Synk. 440.

⁶³ Amm. XVII.5.3-6.

Burada Parthların ve Sâsânîlerin Akhaimenidleri ataları olarak görmeleri politik bir propaganda olarak karşımıza çıkmaktadır. Her şeyden önce her iki hanedanlık da Akhaimenidlerin mirasına sahip çıkmayı amaçlamıştır. Aslında bu propogandanın iki muhatabı bulunmaktadır. Birincisi Eski İran'ın geleneksel yapısı gereği mahalli krallıklar ve soylular; ikincisi ise Roma'dır. Bölgesel krallıklar Parth ve Sâsânîlere karşı destek unsuru olduğu gibi aynı zamanda ciddi bir tehditti. Bu tehdidin bertaraf edilmesi için hanedanların İran'da eskiden beri hükümdarlık yaptığını ve bir kraliyet ailesi olduklarını ifade etmenin en iyi yolu Keyanî ve Akhaimenidlerle bağ kurmaktır. Aynı şekilde bu ideoloji ile Parthlar ve Sâsânîler, Roma ile yoğun ve sert mücadelelerin yaşandığı Mezopotamya, Suriye, Anadolu ve Ermenistan bölgesinin eskiden Akhaimenidlere ait olduğu durumundan istifade ederek kendilerinin bu toprakların meşru vârisi olduklarının mesajını iletmişlerdir.

Veliahtlık Geleneği

Akhaimenid Hanedanlığında Veliahtlık

Antik Yunan kaynakları Akhaimenid krallarının çok eşli olduğuna dair birçok atıf yapmaktadır. Akhaimenid hükümdarları ilk zamanlardan I. Dareios sonrasına kadar Pers aristokrasisinin içinden kadınlarla ve -Bardiya/Gaumata ve I. Dareios'un yaptığı gibi- kurucu babaya bağlanma gereğinden dolayı öncüllerinin kızları veya eşleriyle evlenmiştir.⁶⁴ Örneğin Kyros, bir soylunun kızı olan Kassandane⁶⁵ ve Med kralı Astyages'in kızı Amytis ile evliydi.⁶⁶ Herodotos, II. Kambyses'in öz iki kız kardeşi (Attosa, Artystone) ile evlendiğini ifade eder. I. Dareios, altı Pers soylusunun yardımı ile tahtı ele geçirdiğinde, Dareios'un bu soyluların ailesinden eş seçmesi kararlaştırılmıştı.⁶⁷ Dareios kral olmadan önce bu soylulardan biri olan Gobryas'ın kızı ile evliydi.⁶⁸ Kral olduktan sonra Büyük Kyros'un kızları olan Attosa ve Artystone; Büyük Kyros'un oğlu Bardiya'nın kızı Parmys; yine soylulardan Otanes'in kızı Phaidyme ile evlendi.⁶⁹ Gobryas'ın kızından üç çocuğu oldu. Bunların en büyüğü Artobazanes idi. Attosa'dan dört çocuğu oldu. En büyükleri Kserkses'ti.⁷⁰ M. Brosius, bu tarz evlilikleri gücün tek bir yerde toplanmasına ve muhafaza edilmesine yardım eden araçlar olduğunu ifade etmektedir.⁷¹ Ancak bu durumun hem kadın hem de çocuk sayısını arttırması sebebiyle veraset çatışmalarını da beraberinde getireceğini düşünebiliriz. Herodotos, Pers geleneklerine göre kralın ordu ile bir sefere çıkmadan önce kendinden sonra kimin kral olacağını belirlemesi gerektiğini

⁶⁴ Wiesehöfer, 2003: 133.

⁶⁵ Pharnaspes'in kızı, bk. Hdt. II.1.

⁶⁶ Phot. *Bib.* 36a27-30.

⁶⁷ Hdt. III. 31, 84.

⁶⁸ Hdt. VII.2.

⁶⁹ Hdt. III. 88. Herodotos ayrıca (VII.224) Dareios'un, kardeşinin torunu olan Phratagune ile evlendiği ve iki oğlu olduğunu anlatılır. M. Brosius (1998: 62, 64), Dareios'un bu aile içi evliliğinin meşruiyet bağlamında siyasi olduğunu ve bu nedenle onları halefleri tarafından takip edilecek olan standart Akhaimenid uygulaması olarak tanımlamamak gerektiğini ifade eder.

⁷⁰ Hdt. VII.3-4.

⁷¹ Brosius, 1998: 35.

ifade etmektedir.⁷² Bu doğrultuda Büyük Kyros, Massagetlere karşı savaşa gitmeden önce hükümdarlığı oğlu Kambyses'e bırakmıştı.⁷³ I. Dareios, Yunanistan seferi öncesinde Kserkses'i vâris belirlemişti.⁷⁴ Büyük ihtimalle hangi çocuğun tahta çıkacağını hükümdar belirlemekteydi.⁷⁵ A. Kuhrt, kralın veliahtını belirlemesinin bir törenle yapıldığı düşünmektedir. Bu törende veliahta dik duran bir tiara takmasına izin verilmiş olabilir ki bu yalnızca krala has bir ayrıcalıktı. Aynı şekilde sadece kralın içtiği sudan, kralın en büyük oğlunun içmesine izin verildiği kaynaklarda ifade edilmektedir.⁷⁶ Ancak tahtın bir sonraki sahibi her zaman bu kadar kolay bir şekilde tahta ulaşmamıştır.

Perslerin evlilik politikalarının ve çocuk sayısının taht için çıkabilecek çatışmaların kapsamını, sayısını ve şiddetini arttırabileceğini söylemek mümkündür. Bu noktada Herodotos, her yerde geçerli olan, en yaşlı olanın hükümdar olacağı geleneğini belirtmektedir.⁷⁷ Plutarkhos'ta da büyük çocuğun tahta yakın olduğuna dair göstergeler bulabiliriz.⁷⁸ Ancak bu durum Pers tarihinde daima büyük olan çocukların tahta çıktığı anlamına gelmemektedir. Biliyoruz ki I. Dareios'tan sonraki hükümdar, Büyük Kyros'un kızı Attosa'dan olma oğlu Kserkses'tir. Ancak I. Dareios'un en büyük oğlu Kserkses değil, Artobazanes idi. Kserkses, babası tarafından halef olarak belirlenmişti.⁷⁹ Kserkses, hükümdar olduktan sonra yazıtında, Ahura Mazda'nın da isteği ile babası Dareios tarafından veliaht seçildiğini söylemektedir: "*Kral Kserkses der ki: Babam Dareios'tu. Dareios'un babası Viştaspa (Hystaspes), Viştaspa'nın babası Arsames. Viştaspa ve Arsames, Ahuramazda babam Dareios'u dünyaya kral yaptığında her ikisi de hayatta idi.*"⁸⁰ Bu ifadeler Olmstead'ın dediği gibi: "*Dareios'un başka çocukları da vardı, fakat Ahura Mazda'nın isteği ile babam Dareios beni en büyük yaptı. Babam Dareios öldüğünde Ahura Mazda'nın isteği ile babamın tahtına kral oldum.*" ifadesinin aynısıdır.⁸¹ Bir başka örnek II. Artakserkses'in meşru oğulları Ariaspes'in, Artakserkses Okhus'tan hem büyük hem de Persler tarafından krallığa layık görülmesine rağmen Artakserkses (III) Okhus'un kardeşini öldürerek tahta çıkması hadisesidir.⁸² Bunun yanında Pers tarihinde büyük olan çocuğun hükümdar olduğunu gösteren örnekler de mevcuttur. Bu konuda verilebilecek örneklerden biri II. Dareios'un aynı anneden oğulları olan Arsakes (II. Artakserkses) ve Genç Kyros'un mücadelesidir. Plutarkhos ve Ksenophon, II. Dareios'un karısı Parysatis'in, küçük oğlu Kyros'u (Genç) hükümdar olarak görmek istediğini ifade eder. Buna gerekçe olarak daha önce Kserkses'e Demaratos'un yapmasını söylediği gibi, Arsakes'in II. Dareios henüz kral değilken doğduğu, Genç Kyros'un ise Dareios

⁷² Hdt. VII.2.

⁷³ Hdt. I.208.

⁷⁴ Hdt. VII.3-4.

⁷⁵ Wiesehöfer, 2003: 56; Memiş, 2018: 73.

⁷⁶ Kuhrt, 2019: 403-404. Agathokles'in Kyzikus Tarihi kitabında, Persler arasında altın su adı verilen ve yetmiş kaynaktan çıkan sudan yalnızca kralın ve büyük oğlunun içebildiği, başkasının içmesi halinde cezasının ölüm olduğu anlatılır. Athen. XII.515.

⁷⁷ Hdt. VII.2.

⁷⁸ Plut. *Artaks.* XXX.1.

⁷⁹ Hdt. VII.2-3.

⁸⁰ Kent, 1950: 150 (XPf 27-36); Kuhrt, 2019: 402; Memiş, 2018: 73.

⁸¹ Olmstead, 1948: 214.

⁸² Plut. *Artaks.* XXX.1.

kral olduktan sonra doğduğu fikrini ileri sürmüştür. Ancak kaynaklar II. Dareios'un bunu kabul etmediğini ve Arsakes'i kral ilan ettiğini bildirmektedir.⁸³

I. Dareios'tan sonra iktidarın Akhaimenid ailesinde kalmasına dikkat edildiği anlaşılmaktadır. Dolayısıyla hanedanlık içi evlilikler söz konusu olmuştur.⁸⁴ A. Kuhrt, kral II. Artakserkses'in annesi Parysatis'in, kralın Hydarnes hanedanlığından olan karısı Stateira'ya zehirletmesini buna bağlamaktadır.⁸⁵ Ancak az sayıda da olsa Pers soylularının kızları ile de evlilikler gerçekleşmiştir.⁸⁶ Az sayıda yapılan bu tarz evliliklerin en iyi örneğini II. Dareios'un oğlu Arsakes'te (II. Artakserkses) görmekteyiz. Arsakes kral olmadan önce Hydarnes hanedanlığından Stateira ile evlenerek Akhaimenidlerle Pers soyluları arasındaki müttefikliği bir kez daha sağlamış oldu. Bu durum I. Dareios'un Gobryas ve Otanes'in kızları ile evlenmesi hadisesine benzetilir. Brosius, Pers kralının sarayında statüleri eşit olmayan bir dizi kadın olduğunu ifade etmektedir.⁸⁷ Yunan yazarlar Pers krallarının çocukları için annelerinin statülerinden dolayı meşru ve gayrimeşru (piç) kelimelerini kullanmaktadır. Mesela Ktesias, I. Artakserkses'in Babilli kadınlardan doğan çocukları için gayrimeşru tabirini kullanmıştır. Burada Artakserkses'in on yedi gayrimeşru çocuğu olduğu ifade edilir.⁸⁸ Aynı şekilde Plutarkhos, II. Artakserkses'in gayrimeşru oğullarını vurgulamaktadır.⁸⁹ Herodotos da Kambyses ile evlenmesi gündeme gelen Mısırlı Amasis'in kızından doğabilecek çocuk için piç kelimesini

⁸³ Plut. *Artaks.* II.3; Ksen. *Anab.* I.1.4; Kserkses örneği için bk. Hdt. VII.3.

⁸⁴ Brosius, 1998: 68. A. Kuhrt (2019: 402-403) I. Dareios'un, Gobryas'ın kızından olma Artobazanes'i değil de Büyük Kyros'un kızından olma Kserkses'i veliyet belirlemesinin, Gobryas'ın ailesine krallıkla ilgili bir hak geçme endişesinden kaynaklanmış olabileceğini ifade etmektedir.

⁸⁵ Kuhrt, 2019: 403. Hydarnes, I. Dareios'un tahta çıkmasına yardım edenlerden biridir (DB. IV.80-86, Kent, 1950: 132'den). II. Artakserkses kral olmadan önce Stateira ile evlenmiştir. Stateira'nın erkek kardeşi Teritukhmes de II. Dareios'un kızıyla evliydi. Ancak bir isyan planladığı düşünülmekteydi. Bunun üzerine II. Dareios, Hydarnes'in bütün çocuklarını öldürmek istedi. II. Artakserkses, karısı Stateira'yı bu durumdan kurtarmıştır (Plut. *Artaks* II.1-2). Stateira zamanla II. Artakserkses'in annesi Parysatis gibi yönetimde etkili ve halk tarafından tanınan biri haline gelmiştir. İki kraliyet kadını arasında II. Artakserkses'in kardeşi "Genç Kyros'un isyanı üzerine bir çatışma gelişmiştir. Kralın taç giyme töreni esnasında bir isyan çıkarmayı planlamakla suçlanan Genç Kyros'u, annesi Parysatis idamdan kurtarmıştır (Plut. *Artaks.* III; Ksen. *Anab.* I.1.3-4). Krala geniş çaplı bir saldırı başlatmaya hazırlanan Genç Kyros'un bu planını, Stateira'nın hayatta kalan kardeşi Tissaphernes açığa çıkarmıştı (Ksen. *Anab.* I.2.4-5, Plut. *Artaks.* VI.4). Parysatis, Stateira'nın yanında olan bazı saray ahalisini ortadan kaldırmış hatta Stateira'yı zehirletmiştir. Ancak Parysatis cezalandırılmadı. Babil'e gönderilse de kısa zaman sonra geri dönerek etkisini sürdürmüştür (Plut. *Artaks.* 14, 19, 23). Detaylı bilgi için bk. Badian, 2015.

⁸⁶ Wiesehöfer, 2003: 133. Wiesehöfer'e göre (2003: 67) Akhaimenidlerin altı soyluyu hanedanlıktan uzak tutma ya da krallığın Akhaimenid hanedanlığında kalmasını sağlama çabaları, soyluların hoşnutsuz bırakıldığı anlamına gelmemelidir. Kraliyet ideolojisi gereği soylulara makam, mevki ve toprak dağıtılmıştır. Böylece Pers aristokrasisinin kraliyet çıkarlarıyla uyumlu hale getirilmesi amaçlanmıştır.

⁸⁷ Brosius, 1998: 65-66.

⁸⁸ Kuhrt, 2019: 403; FG rHist III C 688 F 15 (47) = Phot. *Bib.* 72 p. 41b38-43b2 'Ktesias'.

⁸⁹ Plut. *Artaks.* XXX.1.

kullanır. Herodotos aynı pasajda “*Pers yasası meşru bir oğul dururken tahtı bir piçe vermez*” demektedir.⁹⁰

Buna rağmen bu durumla çelişen örnekler de mevcuttur. Nitekim I. Dareios'un vâris seçiminde Kserkses'in aynı anneden başka kardeşleri de vardı. Brosius, bu noktada Dareios'un vâris seçiminde ana etken anne soyu olsaydı, Dareios'un diğer eşi Artystone de Kyros'un kızıydı ve tahta geçme konusunda Attosa'nın oğlu Kserkses ile aynı hakka sahipti demektedir ve Herodotos'ta ve Persepolis tabletlerinde Artystone'nin önemli bir şahsiyet olarak yer aldığını ifade etmektedir.⁹¹ Olmstead, üvey kardeşler olan Artobazanes ile I. Kserkses'in arasında anne soyu bakımından kıyaslama yaparak Artobazanes'in kral olmasının zor olduğunu ifade etmektedir.⁹² A. Kuhrt ise meşru kadınlardan bir çocuk olmaması durumunda diğer çocukların tahtta aday olabileceğinden bahsetmektedir.⁹³ Pers tarihinde bu durumlarla ilgili örnekler bulmak mümkündür. II. Dareios'un kral olma sürecinde, tahtın yasal varisi, I. Artakserkses'in Damaspia'dan olma Kserkses (II) bir saray komplosuna kurban gitmiş ve Pers tahtında Dareios Okhus (II. Dareios) çıkmıştır. II. Dareios'un annesi ise muhtemelen Babilli bir cariye olan Kosmartidene idi.⁹⁴ Ktesias'a göre II. Dareios, üvey kardeşleri olan II. Kserkses ve Sekyndianos'un (Sogdianus) çok kısa süreli saltanatlarından sonra Pers kralı olmuştur.⁹⁵ II. Artakserkses'in de yasal çocuklarının (Dareios, Ariaspes ve Okhus) yanında cariyelerden birçok çocuğu bulunmaktaydı ve bunlar arasında taht mücadelesi yaşanmıştı.⁹⁶ M. Brosius, eğer seçilen vârisin kalıtsal soyu tehlikeye atacağına dair öngörülebilir bir ihtimal olsaydı, I. Dareios'un yalnızca anne kökenli olması nedeniyle bir halef seçmesinin olası olmadığını söylemektedir. O halde vârisin hükümdar olabilmesi için aile bağları tek başına yeterli değildir. Vâris seçiminde başka faktörler de bulunmaktadır. Aynı zamanda vârisin nitelikleri arasında siyasi ve askeri beceriler de olmalıdır.⁹⁷

Anlaşılan o ki Akhaimenid kralları, kendisinden sonra iktidarın rahat, huzurlu bir şekilde halefine geçmesi için bir varis atamıştır. Velihtin doğum durumu, yani doğduğu zaman babasının kral olup olmadığı, annesinin soylu statüsü onun tahta ulaşmasında önemli faktörler olmuştur. Ancak sarayda yaşanan çekişmeler, suikastlar diğer çocukların da Pers hükümdarı olabilmesinde belirleyici unsurlar olmuştur.⁹⁸

Pers tahtı için yapılan mücadeleyi kazanan kişi hemen Pers tahtına oturup hükümdar ilan edilmemekteydi. Velihtin hükümdarlık tacını almadan evvel yerine getirmesi gereken bir takım kural ve kaideler bulunmaktaydı.⁹⁹ Hükümdar öldüğü zaman öncelikle imparatorluktaki kutsal ateşler

⁹⁰ Hdt. III.2.

⁹¹ Brosius, 1998: 50.

⁹² Olmstead, 1948: 214.

⁹³ Kuhrt, 2019: 403.

⁹⁴ Schmitt, 2011: parag. 6.

⁹⁵ FGrHist III C 688 F15 (47-51) = Phot. *Bib.* 72 p. 41b38-43b2; Sanchisi-Weerdenburg, 2011: parag. 1.

⁹⁶ Plut. *Artaks.* XXX.1-5.

⁹⁷ Brosius, 1998: 50.

⁹⁸ Brosius, 2006a: 32.

⁹⁹ Wiesehöfer, 2003: 57.

söndürülürdü. Diodoros, bunun bir Pers geleneği olduğunu ifade eder.¹⁰⁰ Ardından resmi yas töreni düzenlenir; yas elbiseleri giyen Persler saçlarını kazıtır, atlarının yelelerini keserdi. Daha sonra veliaht, vefat eden babasını defnetme işine girişirdi. Hükümdarı Pers geleneklerine göre defnetme sürecinin son derece önemli olduğu anlaşılmaktadır. Nitekim veliahtın hükümdarı defnetmesi, onun meşru vâris olduğunun bir ifadesiydi.¹⁰¹ Cenaze işlemlerinin ardından meşru vâris, Büyük Kyros'un kurduğu ve Persler için manevi önemi olan Pasargad şehrinde belirli ritüelleri tamamlamak zorundaydı.¹⁰² Bu tören, savaşçı bir tanrının tapınağında yapılmaktaydı. Plutharkos “hükümdarlığa atanma töreni” olarak adlandırdığı bu töreni Artakserkses adlı eserinde şöyle anlatmaktadır:

“Dareios'un ölümünden kısa bir süre sonra kral, Persli rahipler tarafından kral olarak kutsanmasını gerçekleştirmek üzere Pasargad'a gitti. Burada Athena gibi savaşçı bir tanrıçanın tapınağı bulunmaktaydı. Tapınağa giren kral kendi giysilerini çıkartıp Büyük Kyros'un kral olmadan önce giydiği elbiseleri giymeli, bir incir keki yemeli, menengiç çiğnemeli, bir bardak ekşi süt içmeliydi.”¹⁰³

A. Kuhrt, kral olacak kişinin Büyük Kyros'un kurduğu şehir olan Pasargad'a gitmesini, onun Büyük Kyros ile olan bağlantısına vurgu yaptığını; törenin yapıldığı savaşçı tanrıça tapınağının Anahita tapınağı olması gerektiğini ifade etmektedir. Ona göre II. Artakserkses'ten önceki tahta çıkış törenleri ise Ahura Mazda adıyla yapılmış olabilir. Kuhrt, bu törenden sonra yeni kralın, kraliyet kaftanı, taç ve başlık taktığını ifade etmektedir.¹⁰⁴ Sonraki aşamada yeni hükümdar, hükümdarlık nişanelerini edinirdi. Bu törenin ardından veliaht, resmi olarak hükümdar ilan edilirdi. Yeni krala hükümdarlık nişanelerinin verilmesi töreninin Persepolis'te (Zindan-ı Süleyman) gerçekleştiği farz edilmektedir. Nihayetinde yeni hükümdar bazı sembolik işlemlerin ardından resmi işlerine başladılar.¹⁰⁵

Arsaklı Hanedanlığında Veliahtlık

Arsak kralları Pers kralları gibi çok eşle evliydi. Bu durumun veraset için tıpkı Akhaimenidlerdeki gibi birçok sorunu beraberinde getirdiği düşünülebilir.

¹⁰⁰ Diod. XVII.114-4.5.

¹⁰¹ Kuhrt, 2019: 404.

¹⁰² Wiesehöfer, 2003: 50; Memiş, 2018: 75; Kuhrt, 2019: 404.

¹⁰³ Plut. *Artaks*. III. 1-2. Akhaimenid hükümdarlarının taç giyme töreninde süt içme ve nar yeme geleneği Zerdüşt inancından geliyor olmalıdır. Rivayete göre Zerdüşt, kral Goştâsp'ı Zerdüştlük inancına geçirmek için uğraşır. Kral nihayetinde kabul eder. Kralın ve yakınlarının isteklerinin yerine getirileceği bildirilir. Kralın oğullarından biri ölümsüz olmak için bir fincan “süt” içer; diğer oğlu İsfendiyar da yenilmez bir savaşçı olmak için “nar” yer (Curtis, 2016: 82). Burada bahsi geçen yiyeceklerin ve giysinin sembolik bir anlamı vardır. Doğal ve basit gıda maddeleri fakirliği ve Perslerin eski zorlu yaşamlarını sembolize eder. Bu yemeklerin yenmesi ve kral olmadan önce Kyros'un kaftanının giyilmesi, mevcut kralın imparatorluğun kurucu gücüne yükseldiğinin sembolik bir göstergesidir. Bu törenin kurucu kral Büyük Kyros'un sarayında, Pasargad şehrinde gerçekleşmesi, buranın tahta çıkan yeni hükümdarın mülkü olduğunu da göstermektedir (Allen, 2005: 84, 85).

¹⁰⁴ Kuhrt, 2019: 406-407.

¹⁰⁵ Wiesehöfer, 2003: 59-60. Şahnâme'de de bu duruma atıf yapılmaktadır (Firdevsi, 2009: 68-69. Beyit 410).

Iustinus'da, Parth geleneğine göre hükümdarın en büyük oğlunun krallığın veliahtı olduğu ifade edilmektedir.¹⁰⁶ Herodianus da Arsaklı hanedanlığına mensup bir kadından doğan çocuğun vâris tercih edildiğini ifade etmektedir.¹⁰⁷ Bu durum aile içi evlilikleri, yani kralın kuzenleri ve kız kardeşleri ile olan evliliklerine dair bir gösterge olabilir. Ancak kız kardeş ile evliliklerin öz kardeşler arasındaki evlilik olup olmadığı net değildir. Parth kraliyet eşlerinin soyu konusunda neredeyse hiçbir ayrıntı bilinmediğinden, bu konuda doğru bir görüşe ulaşmak zordur. Roma imparatoru Augustus'un, Parth kralı IV. Phraates'e armağanı olan ve kraliçeliğe yükselen Musa'nın durumu ve sonra, kraliçe Musa'nın kendi oğluya evlenmesi, hanedan evliliğinin olağandışı bir vakası gibi görünmektedir. Brosius bunun bir Parth geleneği olarak değerlendirilemeyeceğini ifade etmektedir.¹⁰⁸

Bunun yanında Parth tarihinde hükümdarın kardeşinin de tahtın sahibi olduğuna dair örnekler mevcuttur. Mesela kral Phriapites öldükten sonra oğulları Phraates ve Mithridates'ten, büyük olan Phraates Parth geleneğine göre hükümdar olmuştu. Ancak ondan sonra oğlu değil kardeşi Mithridates hükümdarlık tacını takmıştı.¹⁰⁹ Vârisler arasında taht mücadeleleri de yaşanmaktaydı. Bu mücadelede Parth aristokrasisinin de çok büyük etkisi vardı. Tacitus'un aktardığına göre II. Artabanos ile Tiridates arasındaki taht mücadelesi Suren ailesinin tesiriyle Tiridates'in lehine sonuçlanmıştı. Bazen de Parth soyluları eski kralı azledecek kadar etkin hale gelmiştir. Mesela "*Parth kralı II. Mithridates Ermeni savaşından sonra, zalimliğinden ötürü Parth senatosu tarafından krallıktan kovuldu. Kardeşi Orodes, boş duran tahtı eline aldı.*"¹¹⁰

Parthların imparatorluk olmasıyla birlikte Parth soyluları, veraset politikalarında daha önemli bir rol üstlenmiştir. Bu açıdan soyluların zamanla kralı onaylama hakkına sahip olduğu görülmektedir. Oldukça güçlü ve etkin bir hanedanlık olan Suren hanedanlığı, krala taç giydirme ayrıcalığına erişmişti. Parth aristokrasisi, bu durumdan tam anlamıyla yararlanmış ve iktidardaki kralın kalitesi ve siyasi uygunluğuna ilişkin değerlendirmelerine göre kraliyet haleflerini seçmiş veya ortadan kaldırmıştır. Bu durum genelde Parth geleneklerine sahip çıkan bir vâris seçilmediğinde veya mevcut kral Parth aristokrasisinin politikalarına uymadığında oluşmaktaydı. Soyluların bu gücü bazen Parth imparatorluğunda yönetimin istikrarsızlığına neden olmaktaydı. Gerçekten de soyluların ne denli güçlü olduğu, onların Parth kralının atanma rölyeferinde krala eşlik etmesiyle de açıkça anlaşılmaktadır.¹¹¹

Parthlarda da Akhaimenidlerde olduğu gibi belirli bir şehirde taç giyme töreni yapılmaktaydı. Isidore'ye göre kurucu kral Arsakes, Asaak şehrinde taç giymişti ve burada daima yanan bir kraliyet ateşi bulunmaktaydı.¹¹² Burada yanan kraliyet ateşi, şehirde bir Zerdüşat ateşgedesi bulunduğunu göstermektedir. Dolayısıyla Parth kralının taç giyme töreni için bu yerin özel

¹⁰⁶ Iust. 41.5.9.

¹⁰⁷ Herodian. IV.10.5; Memiş, 2018: 144.

¹⁰⁸ Brosius, 2006a: 104.

¹⁰⁹ Iust. 41.5.9; Wiesehöfer, 2003: 204.

¹¹⁰ Wiesehöfer, 2003: 204-205; Tacitus, *Annals*, VI.42.

¹¹¹ Brosius, 2006a: 104, 131. Tacitus (*Annals* VI. 42) Surenlerin, Part kralı II. Tiridates'e Part ulusal geleneğinde yer alan kraliyet diademli bir taç taktığından bahsetmektedir.

¹¹² Isid. Char. 11.

olarak seçildiği anlaşılmaktadır.¹¹³ Parth kralı II. Tiridates için de Assak kentindeki Zerdüşt tapınağında taç giyme töreni düzenlenmiştir.¹¹⁴ Taç giyme törenleri daha sonra başkent Ktesiphon'da yapılmıştır.¹¹⁵ Atanma töreninde soyluların da hazır bulunduğu düşünülebilir.¹¹⁶

Kaynaklardan anlaşılacağı üzere, Parth veliahtlık geleneğinde mevcut kralın en büyük oğlunun kral olacağı bilinse de hükümdarın kardeşinin de tahta ulaşabildiğine dair örnekler, hükümdarlığın hanedanlık üyelerine açık olduğunu göstermektedir. Bunun yanında soyluların Eski İran tarihinde hükümdarı belirleyen bir statüye kavuştuğunu açıkça görmekteyiz. Dini öneme haiz ve kurucu bağları gösteren bir kentte yeni hükümdarın tahta kabul töreni düzenlenmesi de Akhaimenid dönemindeki geleneği hatırlatmaktadır.

Sâsânî Hanedanlığında Veliahtlık

Parth kralı IV. Artabanos'un Sâsânî kralı Ardeşir'e mağlub olmasıyla İran'da Parth egemenliği sona ermiş ve Sâsânî hâkimiyeti başlamıştır. Sâsânîlerin ilk kralı Ardeşir, tıpkı Akhaimenid kurucu kralı Büyük Kyros gibi henüz hayattayken oğlu Şapur'u kral ilan etmişti. I. Şapur da oğlu Hürmüz'ü veliaht ilan etmişti.¹¹⁷ Ancak Sâsânîlerde hükümdarlığın babadan oğula geçmesi mutlak değildi. Hükümdar, veliahtını tayin edebilirdi. Elbette ki hükümdar olmak için ön koşul, istisnalar hariç, Sâsânî hanedanlığına mensup olmaktı. Bu hususta Eski İran geleneği olarak en güçlü aday daha önce de görüldüğü üzere mevcut hükümdarın en büyük oğluydu. Ancak diğer kardeşler veya yakın akrabalar da hükümdar olabilirdi.¹¹⁸ Mesela III. Behram'dan sonra I. Şapur'un oğlu olarak bilinen Nersi; II. Şapur'dan sonra kardeşi veya akrabası olduğu düşünülen II. Ardeşir; II. Ardeşir'den sonra II. Şapur'un oğlu III. Şapur Sâsânî tahtına erişmiştir.¹¹⁹

Sâsânî hanedanlığına mensup olmanın hükümdarlık için temel şart olduğu anlaşılmaktadır. Hatta bazen vâris sıkıntısı çekildiği dönemlerde anne karnındaki çocuğun bile hükümdar ilan edildiğine dair örnekler mevcuttur. Mesela II. Şapur annesinin karnında iken hükümdar olmuştu.¹²⁰ Hatta tahta çıkabilecek bir vâris olmadığı durumlarda hükümdar kızları Sâsânî hükümdarı ilan edilmiştir. Nitekim Sâsânîlerin son zamanlarındaki kargaşa döneminde II. Hüsrev'in ardından III. Hüsrev'in de öldürülmesi üzerine hanedanlıkta erkek vâris kalmamıştı. Bundan dolayı II. Hüsrev'in kızı Puran/Buran 630'da tahta çıkarıldı. Bir Sâsânî generali tarafından tahttan indirilse de daha sonra Buran'ın kız kardeşi Azermidoht hükümdar oldu.¹²¹ Sâsânî hanedanlığından olmayıp Sâsânî tahtına çıkmak isteyenler, mevcut hükümdarı bertaraf etseler

¹¹³ Lerner, 2017: 8.

¹¹⁴ Beyânî, 2020: 44; Tacitus, *Annals*, VI.42.

¹¹⁵ Brosius, 2006a: 110.

¹¹⁶ Brosius, 2006a: 160.

¹¹⁷ Zerrinküb - Zerrinküb, 2019: 47, 56.

¹¹⁸ Garthwaite, 2011: 89; Brosius, 2006a: 159. Prokopius (*BP*. I. XI.2) Pers yasalarına göre en büyük oğlun tahta çıkacağını ifade etmektedir.

¹¹⁹ Zerrinküb - Zerrinküb, 2019: 61, 78; Garthwaite, 2011: 90.

¹²⁰ Dineverî, 2017: 101; Taberî, 1973: 209.

¹²¹ Daryae, 2009: 35-36; Zerrinküb - Zerrinküb, 2019: 144-146. Taberî (2019: 739-740) Buran'ın bir yıl dört ay, Azermidoht'un altı ay; Mesudî (2018: 81-82) her ikisinin de altı ay hükümdarlık yaptığını ifade etmektedir.

dahi soyluların ve din adamlarının desteğini alamadığından devrilmeye mahkum olmuştur. Mesela Behram Çubin, bir Arsaklı sülalesi olan Mihran hanedanlığına mensuptu. Sâsânî kralı IV. Hürmüz ile olan mücadelesinde Sâsânî kralını bertaraf etmişti. Bunun üzerine IV. Hürmüz'ün oğlu II. Hüsrev (Perviz) soylular tarafından tahta çıkarıldı. Behram Çubin onu da mağlub etti ve hükümdarlığını ilan etti. Ancak halkın, din adamlarının ve bozorganların (soyluların) desteğini alamadığı için hükümdarlığı uzun sürmedi. II. Hüsrev, Bizans'tan da aldığı yardımla Behram Çubin'i mağlub ederek hükümdarlığı tekrar Sâsânî hanedanlığına kazandırmıştı.¹²²

Sâsânî Döneminde soylular ve din adamlarının etkisi ve yetkisi, Sâsânî öncesi dönemdeki gibi oldukça fazlaydı. Sâsânîlerde hanedan üyeleri arasındaki taht yarışında Sâsânî soylularının ve din adamlarının (mubed ve hirbed) tercihi hükümdarı belirlemede son derece etkiliydi. Bazı dönemlerde din adamı ve soylular, hükümdarı azletme veya tayin etme gücüne erişmişti.¹²³ Mesela III. Şapur ve IV. Behram soylular tarafından katledilmişti. Yine onların desteği ile I. Yazdigerd taca ulaşmıştı. I. Yazdigerd ise oğlu Behram'ı (V.) veliaht tayin etmişti. Yazdigerd'in oğullarının hükümdar olmasını istemeyen soylular, onun oğulları Şapur'u ve Behram'ı (V.) bertaraf edip taraftarı oldukları Hüsrev'i tahta çıkardı. Ancak Behram daha sonra kendi destekçileri ile Tifsun'a gelerek mücadeleyi kazanarak hükümdarlığı ele geçirmişti.¹²⁴

Sâsânî tarihinde hükümdarın anne soyu, taht yarışındaki diğer adaylar tarafından kullanıldığı gibi, Sâsânî soylularının ve din adamlarının da tercihini etkileyebilmekteydi. Sâsânî kralları çok eşle evliydi ve diğer kraliyet aileleri ile de evlilik bağı kurabiliyorlardı.¹²⁵ Taht adayının soyundaki yabancı bağlar veya bazen yetiştiği ortam bile diğer adaylar tarafından propaganda aracı haline getirilmekteydi. Mesela IV. Hürmüz'ün annesi Türk idi. Kaynaklar bu nedenle onun bazen aşağılandığını ifade etmektedir.¹²⁶ V. Behram'ın vârisliğine muhalif olanlar onun Araplar arasında yetiştiğini ve İran kültürüne yabancı olduğunu ileri sürerek karşı çıkmışlardı.¹²⁷ II. Hüsrev, isyancı generali Behram Çubin ile arasındaki söz savaşı sırasında kendi meşruiyetini kraliyet soyuna bağlarken Behram Çubin'in soyu ile alay etmişti.¹²⁸ Behram Çubin ise "okçu Ares"ın soyundan geldiğini iddia ederek meşruiyet kazanmaya çalışmıştır.¹²⁹ Çoğu kez seferlerde esir alınan yabancı kadınlar da saraya getirilmekteydi. Ancak bunlar "kraliyet kadını" olmak için uygun görülmemekteydi. Sâsânî hükümdarları

¹²² Zerrinküb - Zerrinküb, 2019: 144-146.

¹²³ Garthwaite, 2011: 93. Sâsânî krallarının atanma töreninin tasvir edildiği rölyefte İran soyluları hükümdarın yanında hazır bulunmaktaydı (Brosius, 2006a: 160). Bu durum yukarıda bahsedildiği üzere Parth rölyeflerinde de görülmektedir.

¹²⁴ Zerrinküb - Zerrinküb, 2019: 80-81, 84-86.

¹²⁵ Brosius, 2006a: 173. Karname-i Ardeşir'de (IV.16) Ardeşir'in son Parth kralı IV. Artabanos'un kızı ile evlendiği anlatılmaktadır. Bu durum Pers kurucu kralı Büyük Kyros'un, mağlub ederek İran hâkimiyetini devraldığı Med kralı Astyages'in kızı Amytis ile (Phot. Bib. 36a27-30) Büyük İskender'in son Pers kralı III. Dareios'un kızı ile evlenme hadiselerini (Diod, XVII.107.6; Curt. 10.3.12; Plut. Aleks. 70.2) akla getirmektedir.

¹²⁶ Dineverî, 2017: 140.

¹²⁷ Taberî, 1973: 223-224.

¹²⁸ Yarshater, 2006: 406.

¹²⁹ Yıldırım, 2008: 67.

arasında kardeş evliliği olduğuna dair birkaç örnek bulmak da mümkündür. Ancak bu vakaların öz kardeşle mi yoksa üvey kardeşle mi olduğu belirsizdir.¹³⁰

Sâsânî hanedanlığına mensubiyetin dışında hükümdar adayının hükümdar olabilmesi için bazı nitelikleri barındırması gerekmektedir. Sâsânî veraset anlayışında vârislerin dini eğilimlerinin tahta ulaşmada veya tahta ulaşsa bile azledilmesinde önemli bir etken olduğu anlaşılmaktadır. Özellikle Zerdüş inancından ve geleneklerinden uzaklaşıldığında vâris veya hükümdar için olumsuz bir ortam oluşmaktaydı. Bu bakımdan Mesudî'nin rivayet ettiği, kurucu kral Ardeşir'in oğlu Şapur'a tavsiyesi Sâsânilerde din ve iktidar ilişkisinin ne denli önemli olduğunun vurgulaması açısından dikkat çekmektedir: "Oğlum! Din ve saltanat kardeşdir. Taht sahibi bunlar olmadan yapamaz. Çünkü din saltanatın temeli, saltanat da dinin bekçisidir. Eğer saltanatın temeli yoksa yıkılmaya, bekçisi yoksa kaybolmaya mahkûmdur."¹³¹ Zerdüş inancın veliaht belirlemedeki önemi hakkında verilebilecek en iyi örnek Kubâd'ın vâris seçimidir. Kubâd, Mazdek inancını benimsemişti. Bu nedenle din adamları ve soyluların çıkardığı isyanla tahttan uzaklaştırılmıştı. Ancak daha sonra tekrar tahtı kazanmıştı.¹³² Kubâd bu kez aynı olayın oğlunun başına gelmemesi için veliahtını belirlerken büyük oğlunu tercih etmemiştir. Zira büyük oğlu Kavûs, Mazdek öğretilerini benimsemişti. Bu nedenle küçük oğlu Hüsrev'i veliaht ilan etmiştir.¹³³

Vâriste bulunması gereken önemli meziyetlerden biri de tecrübedir. Bu bakımdan hanedan mensupları tahta çıkmadan evvel devlet yönetiminde deneyim ve tecrübe kazanması için¹³⁴ devletin önemli bölgelerine "Şah" (Kral) unvanıyla tayin edilmekteydi. Bu bölgeler genelde devletin sınır coğrafyalarıydı. Mesela I. Şapur, oğlu Hürmüz'ü Ermenistan'ın büyük kralı olarak "Arman Şah" unvanıyla Ermenistan'a atadı ve böylece onu veliaht tayin etmiş oldu. Diğer oğullarından Şapur'u Mesan Şah; Narseh'i Sagan Şah; Behram'ı Gilan Şah¹³⁵; Behram Gür, Nersi'yi Horasan Şah olarak görevlendirmişti.¹³⁶

Kaynaklar, Sâsânî geleneğinde tahta çıkma konusunda bir başka husustan daha bahsetmektedir. Bu husus taht adayının görüntü olarak düzgün olması veya herhangi bir uzvunun eksik olmamasıdır.¹³⁷ Prokopius, Pers yasalarına göre kör edilmiş, tek gözü görmeyen ya da başka şekil bozukluğu olan birinin Pers kralı olamayacağını söylemektedir.¹³⁸ Bu gelenek taht mücadeleleri için adaylar tarafından kullanılmıştır. Mesela I. Hüsrev, oğlu

¹³⁰ Brosius, 2006a: 173.

¹³¹ Mesudî, 2011: 218.

¹³² Dineverî, 2017: 119-121.

¹³³ Altungök, 2015: 107-108.

¹³⁴ Yarshater, 2006: 407.

¹³⁵ Wiesehöfer, 2003: 263-264.

¹³⁶ Taberî, 1973: 228.

¹³⁷ Taberî, 1973: 207. Pers dönemi kaynaklarında da Pers hükümdarlarının dış görüntüsü hakkında bilgiler verilmektedir. P. Briant (2002: 225) burada Pers hükümdarı için yakışıklı kral imajı yaratıldığını; ancak bu imajın veliahtın hükümdar olmasından sonra yansıtıldığını ifade etmektedir (Briant, 2002: 225). Örnekler için bk. Plut. mor. 821 e-f, Aleks. 21.3; Strab. XV.3.21.

¹³⁸ Prok. BP. I.11-3-4.

Anuşehzade'nin gözlerini kör etmişti.¹³⁹ IV. Hürmüz, Behram Çubin ile olan mücadeleyi kaybettiğinde yakalanıp kör edilmişti.¹⁴⁰

Yukarıda bahsedilen niteliklere sahip olan ve taht mücadelesinden başarılı bir şekilde çıkan kişinin, Sâsânî tahtına çıkmadan önce Persler ve Parthlarda olduğu gibi İran geleneklerine göre yapması gereken bazı uygulamalar bulunmaktaydı. Sâsânilerde kralın ölümü üzerine, kral olduğu zaman hükümdarlığı onuruna yakılan "kral ateşi" söndürülür ve resmi yas töreni düzenlenirdi.¹⁴¹ Yeni hükümdar resmi yas töreninin ardından kendi adına ateşgede yaptırıp kral ateşini tekrar tutuştururdu. Bu gelenek Sâsânî sikkelerinin arka yüzündeki ikonografi ve lejandlarda açık bir şekilde görülmektedir.¹⁴² Bişapur yazıtında da kral ateşinden bahsedilmektedir: "Fravardin ayında, [döneminin] 58. yılında, Ardeşir'in ateşinin 40. yılında; Şapur'un ateşinin 24. yılında"¹⁴³.

Kral ateşinin yanmasının ardından kraliyete atanma töreni düzenlenmekteydi. Hükümdarın taç giyme töreni olarak niteleyebileceğimiz bu uygulama kraliyet başkenti olan Ktesiphon'da veya İstahr'daki Anahita tapınağında yapılmış olmalıdır.¹⁴⁴ Hükümdarlığa atanma törenlerinin Sâsânî kaya kabartmaları üzerinde de tasvir edildiği görülmektedir. Bu tören sahnelerindeki sembollerden Zerdüşî dini unsurlarının yer aldığı anlaşılmaktadır.¹⁴⁵ Törende soylular ve din adamlarının da hazır bulunduğu anlaşılmaktadır. Bu dönemde Eski İran tarihinde bir yenilik ile karşılaşılmaktadır. Bu gelenek Sâsânî yüksek din adamı baş mubedin, Sâsânî kralına taç giydirmesidir. Taç giyme töreninde din adamı olan baş mubed, Sâsânî hükümdarının başına kraliyet tacını koymaktaydı.¹⁴⁶ Törende daha sonra yüksek rütbeli din adamları yeni kral için dini içerikli birtakım sözler söyleyerek yeni hükümdarın krallığını yüceltirdi.¹⁴⁷

Böylece tahta ve taca sahip olan yeni hükümdar ilk iş olarak soyluları bir araya getirir, hükümdarlığı bahşettiği için tanrılara şükredip, adalet ve iyi yönetim sözünü verirdi. Aynı zamanda soyluların hükümdardan ne beklediklerini de dinlerdi.¹⁴⁸ Ayrıca Şiz'deki (Azerbaycan) büyük ateşgedeye gider ve orayı ziyaret ederdi.¹⁴⁹ Yeni hükümdar kendi adına sikke bastırır, bununla etrafındakilere bahşiş dağıtır, halkın önceki vergi borçlarını affederdi.¹⁵⁰

¹³⁹ Zerrinküb - Zerrinküb, 2019: 138.

¹⁴⁰ Zerrinküb - Zerrinküb, 2019: 144.

¹⁴¹ Brosius, 2006a: 164.

¹⁴² Sâsânî sikke ikonografisi ve yazıtları için bk. Alram, 1999: 70-74; Yücel, 2013: 50-51, 86 vd.

¹⁴³ Wiesehöfer, 2003: 236.

¹⁴⁴ Brosius, 2006a: 160; Daryae, 2008: 65.

¹⁴⁵ Lushey, 2011: parag. 3, 6-7.

¹⁴⁶ Brosius, 2006a: 160.

¹⁴⁷ Wiesehöfer, 2003: 242.

¹⁴⁸ Yarshater, 2006: 407.

¹⁴⁹ Mesudî, 2018: 77.

¹⁵⁰ Altungök, 2015: 191.

Sonuç

Eski İnan'ın idari yapısı, birçok hanedanlığın hüküm sürdüğü feodal bir yapı arz etmektedir. Bu yapı içerisinde bulunan Akhaimenid (Pers), Arsaklı (Parth) ve Sâsânî hanedanlıkları öncülü olan hanedanlığa son vermiş ve kendi hanedanlığını İnan'a egemen kılmıştır. Akhaimenidler Medlerin, Arsaklılar Seleukosların, Sâsâniler de Parthların hâkimiyetine son verip kendi hanedanlıklarını yükseltmişlerdir. Bu durum İnan'a egemen olan hanedanlıkların kendilerini meşru bir zemine oturtmak için çeşitli politikalar geliştirmesini gerektirmiştir. Bu meşruiyet politikalarından birinin de veraset ideolojisi olduğu anlaşılmaktadır. Bu doğrultuda egemen hanedanlıkların kendi soylarını kendilerinden önce hüküm süren İnan'ın kadim ailelerine bağlama veya onların mirasına sahip çıkma gereği duyduğu anlaşılmaktadır.

Mevcut tarihî kaynaklar Akhaimenid, Arsak ve Sâsânî hanedanlıklarının, İnan'ın ilk yöneticileri olarak bilinen Pişdadilerle herhangi bir soy veya veraset bağı kurmadığını göstermektedir. Ancak Pehlevice metinlerden ve Arap tarihçilerin eserlerinden anlaşılacağı üzere Keyanî mirasının, Sâsâniler tarafından sahiplenildiği anlaşılmaktadır. Arap tarihçileri Parthlar ile Keyaniler arasında da bir soy bağı kurmaktadır. Bunun yanında bazı İnan menşeli kaynaklar Parth ve Sâsânilerin, Perslerle bağlantısına dair atıf yapmaktadır. Parthlar ve Sâsânilerin çağdaşı olan Yunan ve Roma kaynakları ise onların Keyanî bağlantısından bahsetmese de hem Parthları hem Sâsânileri, "Persler" olarak adlandırmaktadır. Bu noktada Pers mirasının, Parth ve Sâsânî veraset ideolojisinin temelini oluşturduğunu ifade edebiliriz. Burada Parth ve Sâsânî hükümdarlarının özellikle Pers kralı Artakserkses ile bir bağlantı kurduğu dikkat çekmektedir. Hatta Akhaimenid mirasının önemini İnan dışı figürlerin politikalarında da görmek mümkündür. Örneğin Büyük İskender son Pers kralı III. Dareios'un cenazesini İnan veraset geleneğine göre defnedip son Pers kralı III. Dareios'un kızı ile evlenerek Akhaimenid mirasını devralmıştı. Bu noktada özellikle Akhaimenid mirasını sahiplenmenin Eski İnan'da bir gelenek haline geldiğini söyleyebiliriz.

Burada Parthlar ve Sâsânilerin Akhaimenid mirasına sahip çıkmasının iki temel nedeni olduğu düşünülebilir. İlki Roma ile yapılan mücadelelerde egemenlik sahaları için meşru bir dayanak oluşturmak; diğeri İnan'daki mahalli hanedanlıklara karşı psikolojik üstünlük sağlamaktır.

Eski İnan veraset ideolojinde dikkat çeken bir başka unsur kurucu krallarla ilgili olan "rüya" teması ile "evlilik" hadiseleridir. Perslerin kurucusu Büyük Kyros ve Sâsânilerin kurucusu Ardeşir ile ilgili, bağlı bulunduğu hanedanlığın krallarının (Astyages ve IV. Artabanos) gördüğü rüyaların içeriği ve yorumları benzerdir. Buna göre her iki rüyanın ana teması, Kyros ve Ardeşir'in İnan'da egemenliği elde edecek yeni bir hanedanlığın önderleri olmasıdır. Her iki rüyada da Kyros ve Ardeşir öldürülmek istense de başarılı olunmadığı ve onların bağlı bulunduğu kralı mağlup ederek İnan egemenliğini devraldığı anlatılmaktadır. Parth kralı Arsakes ile ilgili böyle bir durum söz konusu değildir. Ancak Parthların İnan egemenliğini ele geçirme hadisesi, Pers kralı I. Dareios'un altı İnanlı soylu ile beraber bir darbe yaparak iktidarı ele geçirme hadisesine benzemektedir. Pers ve Sâsânilerin kurucu krallarının,

öncülleri olan kralların kızlarıyla evlenmesini de veraset ideolojisinin bir unsuru olarak gösterebiliriz.

Eski İnan veraset ideolojisinde tahta çıkma töreni uygulamasının da süreklilik arz ettiğini söylemek mümkündür. Örneğin Pers döneminde Plutarkhos (Artaks. III.2-3) kurucu kral Büyük Kyros'un inşa ettirdiği Pasargad kentindeki bir tapınakta; Isidore (İsid. Char. 11), Parthların kurucu kralı Arsakes için kraliyet ateşinin bulunduğu bir şehir olan Asaak'ta tahta çıkma töreninin düzenlendiğini ifade etmektedir. Sasani döneminde de mevcut kralın ölümünden sonra kraliyet ateşinin söndürülmesi, yeni hükümdarın kendi adına kral ateşini tutuşturması Sasani sikkelerinin arka yüzündeki ikonografi ve lejandlarda görülmektedir. Ardından da Ktesiphon'da (veya İstahr'da) bir tapınakta hükümdarın taç giyme töreni yapılmaktaydı. Buradan anlaşılacağı üzere Pers, Parth ve Sâsânî dönemlerinde tahta çıkan krallar, bir Zerdüş tapınağında (muhtemelen Anahita tapınağı) tahta çıkma töreni düzenlemekteydi. Bu durum Eski İnan veraset ideolojisinde Zerdüşlük inancının etkisini ve gücünü göstermektedir.

Eski İnan'daki veliahtlık geleneğinde ise sınırları belli olan kurallar bulunmamaktadır. Buna rağmen bazı niteliklerin belirleyici olduğu ifade edilebilir. Her şeyden önce tahtta hak iddia edenlerin amacına ulaşabilmesi için egemen hanedanın bir mensubu olması gerekmektedir. Burada Eski İnan'daki diğer soylu ailelerin ve din adamlarının, egemenliğin mevcut hanedanlıkta kalmasında rol oynadığını anlamaktayız. Özellikle Sâsâniler döneminde soyluların ve din adamlarının mevcut hükümdardan sonraki hükümdarı belirlemede etkin rol oynadığına dair örnekler mevcuttur. Nitekim Sâsânî döneminde din adamlarının hükümdara taç giydirme hadisesi onların nüfuzunun oldukça arttığının bir göstergesidir.

Eski İnan'da krallık genelde babadan oğula geçmektedir. Kaynaklar genelde en büyük çocuğun veliaht olduğunu ifade etmektedir. Ancak bu durum en büyük çocuğun kesinlikle kral olacağı anlamına gelmemektedir. Eski İnan tarihinde krallık için taht mücadelelerinin yaşandığı görülür. Pers döneminde kardeşler arasında yaşanan tahta kavgaları Parth ve Sâsânî dönemlerinde daha karmaşık hâle gelmiştir. Nitekim bu dönemde krallığın, mevcut kralın kardeşine veya yeğenine geçmesi hadiseleri hükümdarlığın hanedanın ortak malı olarak görüldüğünü göstermektedir. Bu açıdan bakıldığında kral adayının tek bir kural çerçevesinde değil, bir dizi etkenler dairesinde hükümdarlığa ulaşabildiği söylenebilir. Bu hususta adayın mevcut hanedanın üyesi olmasının dışında, saraydaki aile statüsü, soylular ve din adamları ile ilişkisi ve (özellikle Sâsâniler döneminde) dini tercihleri ile belki de cesaret, adalet, hoşgörü, vb. gibi kişisel karakteri, yetenekleri ve meziyetlerinin de krallığa ulaşmasına yardımcı olan unsurlar olduğu söylenebilir.

Antik Kaynaklar Kısaltma Listesi

- Agath. (Agathias)
Kullanılan Metin ve Çeviri: *The Histories*, Translated With an Introduction and Short Explanatory Notes by Joseph D. Frendo, Berlin New York, 1975.
- Amm. (Ammianus Marcellinus, *Rerum gestarum Libri*)
Kullanılan Metin ve Çeviri: *Ammianus Marcellinus*. With an English Translation by J. C. Rolfe, in Three Volumes III, Harvard University Press, Cambridge, Massachusetts, 1986. (The Loeb Classical Library); *Roma Tarihi*, Çev. Samet Özgüler, Historia Yayınları, İstanbul, 2020.
- App. *Mithr.* (Appianus, *Mithridatius*)
Kullanılan Metin ve Çeviri: *Appian's Roman History*, With an English Translation by Horace White, in Four Volume I, Harvard University Press, Cambridge, Massachusetts, 1972 (The Loeb Classical Library).
- Athen. (Athenaius)
Kullanılan Metin ve Çeviri: *The Deipnosophists*, Translation by C. B. Gulick, in Seven Volumes V, London, New York, 1933 (The Loeb Classical Library).
- Curt. (Quintus Curtius Rufus, *Historiae Alexandri Magni*)
Kullanılan Metin ve Çeviri: *History of Alexander*, Translated by John C. Rolfe, 1946 (The Loeb Classical Library).
- Diod. (Diodorus Siculus, *Bibliotheca Historike*)
Kullanılan Metin ve Çeviri: *Diodorus of Sicily*, with an English Translation by C. Bradford Welles, in Twelve Volumes VIII, Books XVI.66-95 and XVII, Cambridge Massachusetts, London, 1963 (The Loeb Classical Library).
- FGrHist (*Die Fragmente der griechischen Historiker*)
Kullanılan Metin ve Çeviriler: F. Jacoby, *Die Fragmente der griechischen Historiker*, Weiter Teil, A, Berlin, 1926 ve Dritter Teil, C (Nr. 608a-856), Leiden, New York, Köln, 1995; Andrew Nichols, *The Complete Fragments of Ctesias of Cnidus: Translation and Commentary With an Introduction*, Florida, 2008; *Ctesias's History of Persia*, Translation by Lloyd Llewellyn Jones, James Robson, Routledge Classical Translation, London, New York, 2010.
- Hdt. (Herodotos)
Kullanılan Metin ve Çeviriler: *The Histories*, English Translation by A. D. Godley, Harvard University Press, Cambridge, 1920; *Tarih*, Çev. Müntekim Ökmen, İstanbul, 2009.

- Herodian. (Herodianus, *Historicus*)
Kullanılan Metin ve Çeviri: *History of the Roman Empire From the Death of Marcus Aurelius to the Accession of Gordian III*, Translated from the Greek by Edward C. Echols University of California Press Berkeley, Los Angeles, 1961.
- Isid. Char. (Isidorus of Charax, *Parthian Station*)
Kullanılan Metin ve Çeviri: *Parthian Stations by Isidore of Charax*, The Greek Text, with an Translation and Commenrary by Wilfred H. Schoff, Philadelphia, 1914.
- Iust. (Marcus Iulianus Iustinus, *M. Iuliani Iustini Epitoma Historiarum Philippicarum Pompei Trogi*)
Kullanılan Metin ve çeviri: *Epitome of the Philippic History of Pompeius Trogus*. With an English translation by J. C. Yardley, Atlanta, 1994.
- Ksen. *Anab.* (Ksenophon, *Anabasis*)
Kullanılan Metin ve Çeviri: *Anabasis Onbinlerin Dönüşü*, Çev. Oğuz Yarılgas, Kabalcı Yayınevi, İstanbul, 2011.
- Phot. *Bib.* (Photius, *Bibliotheca*)
Kullanılan Metin ve Çeviri: *The Library of Photius*, Vol I, by J. H. Freese, London, New York, 1920; *Photius Bibliothecae*, Tome I, Texte Etabli et Traduit Rene Henry, Paris, 1959.
- Plut. (Plutarkhos, *Bioi Paralleloi*)
Aleks. (Aleksandros)
Artaks.(Artakserkses)
Kullanılan Metin ve Çeviri: *Plutarch's Lives. Demosthenes and Cicero, Alexander and Caesar*, Translation by B. Perrin, Cambridge, Massachusetts, London, 1919; *Plutarch's Lives, Aratus, Artaxerxes, Galba and Otho*, Translation by B. Perrin, Cambridge, Massachusetts, London, 1962 (The Loeb Classical Library).
- Plut. *mor.* (Plutarkhos, *Moralia*)
Kullanılan Metin ve Çeviri: *Plutarch's Moralia*, Vol. X, 771E-854D, with an English Translation by H. N. Fowler, Harvard University Press, Cambridge, Massachusetts, London, 1960 (The Loeb Classical Library).
- Prok. *BP* (Prokopius, *Bellum Persicum*)
Kullanılan Metin ve Çeviri: *History of War*, With an English Translation by H. B. Dewing, in Seven Volumes I, Book I, II, Harvard University Press, 1961 (The Loeb Classical Library).
- Str. (Strabon, *Geographika*)

Kullanılan Metin ve Çeviriler: *The Geography of Strabo*, in Eight Volumes V, Book 10-12, Translated by Horace Leonard Jones, London, New York, 1961 (The Loeb Classical Library).

Synk. (Synkellos)

Kullanılan Metin ve Çeviri: *The Chronography of George Synkellos. A Byzantine Chronicle of Universal History from the Creation*. Translated with Introduction and Notes by W. Adler and P. Tauffin, Oxford, 2002.

Tac. Ann. (Tacitus, *Annales*)

Kullanılan Metin ve Çeviri: *The Annals of Tacitus*, Books I to VI, Translated by Aubrey V. Symonds, London, New York, 1906.

***

ABC (Assyrian and Babylonian Chronicles)

Kullanılan Metin ve Çeviri: Glassner, J. J., *Mesopotamian Chronicles*, (Ed. B. R. Foster), Atlanta, 2004; M. Brosius, *The Persians Empire from Cyrus II to Artaxerxes I*, LACTOR 16, London, 2006.

354

OANNES
3 (2)

CMa, b (Kyros, Murgab/Pasargad Yazıtı, a, b)

Kullanılan Metin ve Çeviri: Kent, R., *Old Persian, Grammar, Texts, Lexicon*, New Haven-Connecticut, 1950.

DB. (Dareios, Behistun)

Kullanılan Metin ve Çeviri: Tolman, H.C., *Ancient Persian Lexicon and The Text of The Achaemenidian Inscriptions Transliterated...* New York, Cincinnati, Chicago: American Book Company, 1908; Kent, R., *Old Persian Grammar, Texts, Lexicon*, New Haven, Connecticut: American Oriental Society, 1950.

SKZ (Şapur Kabe-i Zerdüşť)

Kullanılan Metin ve Çeviri: Sprengling, M., *Third Century Iran Sapor and Kartir*, Oriental Institute University of Chicago, 1953.

XPf (Kserkses, Persepolis, F)

Kullanılan Metin ve Çeviri: Kent, R., *Old Persian, Grammar, Texts, Lexicon*, New Haven-Connecticut, 1950.

Kaynakça

- ALLEN, L., 2005. *The Persian Empire*, The University of Chicago Press, Chicago.
- ALTUNGÖK, A., 2015. *İslâm Öncesi İran'da Din ve Toplum (M.S. 226-652)*, Hikmet Kitabevi, İstanbul.
- ALRAM, M. 1999. "The Beginnig of Sâsânian Coinage", *Bulletin of the Asia Institute*, New Series, Vol. 13, ss. 67-76.
- BADIAN E., 2015. "Stateira" *Encyclopaedia Iranica*, Online Edition, Şurada: <http://www.iranicaonline.org/articles/stateira> (Erişim Tarihi 20.03.2021).
- BEYÂNÎ, Ş., 2020. *Eşkânîlerin (Parthların) Düşüşü ve Sâsânîlerin Yükselişi*, Çev.: Ali Hüseyin Toğay, Selenge Yayınları, İstanbul.
- BİRÛNÎ, 2011. *El-Âsâr el-Bâkiye (Maziden Kalanlar)*, Çev.: Ahsen Batur, Selenge Yayınları, İstanbul.
- BRIANT, P., 2002. *From Cyrus to Alexander: A History of the Persian Empire*, Transl.: P. T. Daniels, Winona Lake, Indiana Eisenbrauns.
- BROSIUS, M., 2006a. *The Persians*, London-New York.
- BROSIUS, M., 2006b. *The Persian Empire from Cyrus II to Artaxerxes I*, Lactor 16 (reprinted), London.
- BROSIUS, M., 1998. *Women in Ancient Persia 539-331 BC*, Clarendon Press, Oxford.
- CASSABONNE, O., 2012. "Akamenid İmparatorluğu Büyük Kral ve Persler", *Arkeoatlas*, ss. 184-199.
- CURTIS, S. V., 2016. *İran Mitleri*, Çev. Fatma Esra Aslan, Phoenix Yay, Ankara.
- DAÛBROWA, E., 2010. "The Parthian Kingship", *Concepts of Kingship in Antiquity*, Proceedings of The European Science Foundation Exploratory Workshop Held in Padova, November 28th-December 1st, 2007, Edited By Giovanni B. Lanfranchi, Robert Rollinger, Padova, ss. 123-134.
- DARYAEE, T., 2009. *Sâsânian Persia: The Rise and Fall of an Empire*, I.B. Tauris, London, New York.
- DARYAEE, T., 2008. "Kingship in Early Sâsânian Iran, The Idea of Iran III", *Sâsânian Era*, Vol. III, Ed.: V. S. Curtis, S. Stewart, I.B. Tauris, New York, ss. 60-70.
- DİNEVERÎ, 2017. *El-Ahbâru't-Twâl (Eskilerin Haberleri)*, Çev.: Zekeriya Akman, Hüseyin Siyabend Aytemür, Ankara Okulu Yayınları, Ankara.
- FİRDEVSÎ, 2020. *Şahnâme*, II, Çev.: Nimet Yıldırım, Kabalcı Yayınevi, İstanbul.
- FİRDEVSÎ, 2009. *Şahnâme*, Çev.: Necati Lugal, Kabalcı Yayınevi, İstanbul.
- FRYE, N. R., 1964. "The Charisma of Kingship in Ancient Iran", *Iranica Antiqua*, 4, ss. 36-54.
- GARTHWAITE, G., 2011. *İran Tarihi*, Çev.: Fethi Aytuna, İstanbul.

- GLASSNER, J. J., 2004. *Mesopotamian Chronicles*, Ed.: B. R. Foster, Atlanta, 2004.
- Kârname-i Ardâshîr-i Babagân*, Translated by Darab Dastur Peshotan Sanjana, 1896. Şurada: <http://avesta.org/mp/karname.htm> (Erişim Tarihi: 05.01.2021)
- KENT, R., 1950. *Old Persian, Grammar, Texts, Lexicon*, New Haven-Connecticut.
- KUHRT, A., 2019. *Eski Çağ'da Yakındoğu (MÖ 3000-330)*, Cilt II, 5. Baskı, Çev.: Dilek Şendil, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.
- LERNER, J., 2017. "Arsacids, Romans and Local Elites: Cross-Cultural Interactions of the Parthian Empire", Ed.: Jason Schlude, Benjamin Rubin, Oxbow Books, Oxford, ss. 1-24.
- LUSCHEY, H., 2011. "Ardaşîr I ii. Rock reliefs", *Encyclopaedia Iranica*, Online Edition (Printed Vol. II, Fasc. 4, pp. 377-380). Şurada: <https://iranicaonline.org/articles/ardasir-ii> (Erişim Tarihi 17.06.2021).
- MEMİŞ, E., 2018. *Eski İnan Tarihi (Medler, Persler, Parthlar)*, Ekin Kitabevi, Bursa.
- MESUDÎ, 2018. *Kitâbü't-Tenbih ve'l İşraf (Coğrafya ve Tarih)*, Çev.: Ramazan Şeşen, Bilge Kültür Sanat Yayınları, İstanbul.
- MESUDÎ, 2011. *Murûc ez-zeheb, (Altın Bozkırlar)*, Çev.: D. Ahsen Batur, Selenge Yayınları, İstanbul.
- OLBRYCHT, M. J., 2016. "Dynastic Connections in the Arsacid Empire and the Origins of the House of Sâsân", *The Parthian and Early Sâsânian Empires: Adaption and Expansion, Proceedings of a Conference held in Vienna, 14-16 June 2012*, Ed.: Vesta Sarkhosh Curtis, Elizabeth J. Pendleton, Michael Alram And Touraj Daryae, British Institute of Persian Studies (BIPS) Archaeological Monographs Series, Oxford, Philadelphia, ss. 23-35.
- OLMSTEAD, A.T., 1948. *History of the Persian Empire*, The University of Chicago Press, Chicago, London.
- SANCHISI-WEERDENBURG, H. 2011. "Darius iv. Darius II", *Encyclopaedia Iranica*, Online Edition, (Printed Vol. VII, Fasc. 1, 1994, pp. 50-51). Şurada: <https://iranicaonline.org/articles/darius-iv> (Erişim Tarihi 16.06.2021).
- SCHMITT, R., 2011. "Artaxerxes I", *Encyclopaedia Iranica*, Online Edition, (Printed: Vol. II, Fasc. 6, 1986, ss. 655-656). Şurada: <https://iranicaonline.org/articles/artaxerxes-i> (Erişim Tarihi 03.11.2021)
- SHAHBAZI, A. Sh., 2011. "Ariyâramna" *Encyclopaedia Iranica*, Online edition (Printed Vol. II, Fasc. 4, 1986, ss. 410-411) Şurada: <https://iranicaonline.org/articles/ariyaramna-greek-ariaramnes-old-persian-proper-name> (Erişim Tarihi 03.20.2021)
- SPRENGLING, M., 1953. *Third Century Iran Sapor and Kartir*. Oriental Institute University of Chicago.

- TABERÎ, 2019. *Târîhu'l-Umem ve'l Mülûk (Milletler ve Hükümdarlar Tarihi)*, Çev.: Zâkir Kadirî Ugan, Ahmet Temir, Cilt I, Bilge Kültür Sanat Yayınları, İstanbul.
- TABERÎ, 1973. *Tarih-i Taberî Tercemesi*, Çev.: Mehmet Eminoğlu, II. Cilt, Can Kitabevi, Konya.
- WIESEHÖFER, J., 2003. *Antik Pers Tarihi*, Çev.: Mehmet Ali İnci, Telos Yayıncılık, İstanbul.
- Tensernâme*, Translated by M. Boyce, 1968. Istituto Italiano Per Il Medio Ed Estremo Oriente, Roma.
- YARSHATER, E., 2012. "Iran iii. Traditional History," *Encyclopaedia Iranica*, Online Edition (Printed: XIII/3, 2004. ss. 299-307) Şurada: <http://www.iranicaonline.org/articles/iran-iii-traditional-history>
- YARSHATER, E., 2006. "Iranian National History", *The Cambridge History of Iran, The Seleucid, Parthian and Sâsânian Periods* (Fourth Printing), Volume 3/1, Ed.: E. Yarshater, Cambridge University Press, ss. 359-481.
- YILDIRIM, N., 2016. *İnan Kültürü*, Pinhan Yayıncılık, İstanbul.
- YILDIRIM, N., 2012. *İnan Mitolojisi*, Pinhan Yayıncılık, İstanbul.
- YILDIRIM, N., 2008. *Fars Mitolojisi Sözlüğü*, Kabalcı Yayınevi, İstanbul.
- YÜCEL, M., 2013. *Erken Dönem Sâsânî Tarihi ve Sikkeleri*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2013.
- ZERRİNKÛB, A. – ZERRİNKÛB, R., 2019. *Sâsânilerin Siyasi Tarihi*, Çev.: Ali Hüseyin Toğay, Önsöz Yayıncılık, İstanbul.